

瑞典文

S V E N S K A

Tibetansk dräkt Drango

INNEHÅLL

280	Förord
282	Inledning
283	Filthatt med röda fransar
287	Tamariskflätor av tretton slingor
291	Gau
295	Läderrock
301	Elddon
307	Trippelfärgad stövel

313	Rävpälshatt
319	Filtcape
325	Sträckt hatt
329	Yego
335	Pulurock
339	Mjölkrok
343	Handslunga
349	Tsaleb
353	Äldre tiders dansdräkt i Trewo

Förord

Genom historiens långa flod har språk och skrift, föda och dräkt hela tiden varit själen i varje folks kultur. Så snart dessa kulturella uttryck försvinner – oavsett folkslag – töms de på mening. Med den hastiga globaliseringen har dock många folks traditionella kultur på kort tid genomgått enorma förändringar, eller närmar sig utrotning.

I tibetanskt område, också på avlägsna platser, finns inflytandet från modern kultur överallt. Många tibetaner kan inte stå emot dessa tidigare okända frestelser och överger gradvis sin traditionella livsstil på jakt efter ett banalt, enspårigt mode. Resultatet blir att goda traditioner förkastas helt, den etniska kulturen förändras till oigenkännlighet. Kläderna från vår barndom, liksom våra föräldrars sedvänjor, har nästan helt försvunnit på några korta årtionden, och de äldre personer som ännu minns går bort. Inför detta faktum känner jag mig djupt förkrossad. Efter noga övervägande har jag beslutat, och börjar med kläder och accessoarer, att göra en blygsam insats för att rädda och bevara traditionell kultur.

Det finns en rik och varierad uppsättning element i den tibetanska dräkten, dess färger har resonans i naturen: blått står för den djupblå himlen och sjöarna, rött för eldsflammar, gult jorden, grönt grässlätterna... som naturen skänker människor olika energier. Dessutom anses sju ädelstenar, som är vanliga i tibetanska smycken – guld, silver, korall, agat, bärnsten och andra – vid sidan om sin dekorativa funktion, ha kraften att avvärja ondska, beskydda och bringa hälsa.

Naturen i högplatåns snöernas rike har djupt och omfattande påverkat klädedräkten i de olika områdena. I betesområden på hög höjd bär man huvudsakligen tjocka läderrockar, i agrarpastorala områden görs kläderna till största del i ylle medan kläderna i agrara områden, på lägre höjd, mestadels är av lätt, tunt tyg. Så ser man att kläder, mer än blott en kulturyttring är en kristallisering av människors intelligens i att anpassa sig till sin livsmiljö.

Förfäderna sa även att tibetaners kläder direkt har välsignats och vidareförts av tidigare dynastiers kungar, som Songtsen Gampo – Avalokiteshvara bodhisattva omvandlad, Trisong Detsen – Manjushri bodhisattva omvandlad, Tri Ralpachen – Vajrapani bodhisattva omvandlad, samt mahasiddhorna Padmasambhava mahaguru, Vimalamitra och Shantarakshita. Att ta på sig sådan autentisk etnisk dräkt ger en – vid sidan om att den driver bort köld, håller värme och smyckar kroppen – bodhisattvornas heliga stöd.

För att bevara och föra vidare den tibetanska klädedräktskulturen grundade jag i januari 2018 Deda, museum över tibetansk dräktkultur och investerade stora mängder mänskliga, materiella och ekonomiska resurser. Arbetsgrupper har många gånger sänts till platser som Kham, Amdo och U-Tsang för att samla in äldre tibetanska kläder, intervjua gamla människor från orten ifråga, lära sig om dessa plaggs tillverkningsförlopp, materialklassificering och historiska ursprung, samt arrangera, ställa ut och bevara de kulturlämningar som samlats in.

Att samla in dräkter är dock bara första steget. Sammanställs inte material om dem till text kommer knappast detta värdefulla kulturarv i omlopp i framtiden. Efter att ha undersökt saken såg jag att största delen av forskningen om tibetansk dräkt, inhemsk som internationell, begränsar sig till ett visst område, medan forskning om klädedräkt i tibetanskt område som helhet saknas. I september 2020 inrättade jag därför Högplatåns dräktforskningscenter, som systematiskt forskar om all klädedräkt i tibetanskt område samt planerar sammanställa en bokserie. Vi avser ge ut en bok om året för att presentera tibetansk klädedräkt från skilda områden: vi täcker hela det tibetanska området med början i min hemtrakt, Drango. För att främja tibetansk kultur globalt görs samtidigt översättningar till olika språk.

När vi sammanställer böckerna använder vi förstahandsmaterial, vi registrerar troget de äldre tibetanernas muntliga beskrivningar av tillverkningstekniker, bakgrundsberättelser, relevanta ordspråk, gåtor och annat för att försäkra materialets autenticitet. Vi lägger inte avsiktligt till uppdiktningar eller spekulativa episoder i syfte att locka folk. I de fall samma klädedräkt förekommer i flera områden väljer vi utifrån det specifika fallet att presentera den utmärkande dräkten från ett område, snarare än att ta upp samma dräkt också i böcker om andra områden.

Idag är vår forskning ännu i en trevande fas, till många delar omogen och oprofessionell, och vi gör oss lätt till åtlöje. Men gör inte vår generation allt vi kan för att, i den snabba globaliseringsprocess som pågår bevara detta kulturarv, kommer allt färre känna till det i framtiden.

Mer, än att utgöra en viktig beståndsdel av tibetansk kultur är den tibetanska klädedräkten ett uttryck för mänsklighetens kulturella mångfald. Att bevara tibetansk kultur är detsamma som att bevara denna mångfald. Jag hoppas att våra ansträngningar leder till att fler lär känna den tibetanska kulturens unika förtrollning. Tack till alla som stöder och hjälper oss: just genom våra gemensamma uppoftningar låter sig denna bok presenteras.

Sodargye,
4 juni 2024

Inledning

Drango region ligger i nordcentrala delen av Garze i den tibetanska autonoma regionen i provinsen Sichuan. Dess yta uppgår till 5796,64 kvadratkilometer, klimatet hör till högplatåns kalltempererade monsuninfluerade kontinentalklimat, området är typiskt agrarpastoralt. En viktig beståndsdel i den rika kulturen i Drango, samlingspunkt för thangkakunst och bergssånger med tät kulturell atmosfär och lång historia, är den hantverksskickliga dräktkultur som betonar färgkombinationer och mönsterkonst.

Tibetansk dräkt Drango, den här boken, har sammanställts först efter att vi allsidigt bedrivit forskning och skapat oss en förståelse av den traditionella dräktkulturen i Drango. I boken finns ett urval kompletta traditionella dräkter som har en lång hantverkshistoria och djup kulturell innebörd, därutöver beskrivs även fjorton separata klädesplagg eller accessoarer. Dessa föremåls namn, användarens könstillhörighet, sammanhanget i vilket de används, deras funktion, material och tillverkningsteknik beskrivs detaljerat. Många sägner och ordspråk har tagits med som bevis på föremålens kulturella värde. Forskare kan därför använda boken som referensmaterial, studenter kan ha den som läsematerial.

Som i talesättet "klädedräkt är historiens totem buren på kroppen" är klädedräkt inte blott ett kondensat av den materiella civilisationens essens, den tillhör även den andliga civilisationen. För att så långt möjligt gräva fram dessa dräkters ursprungliga hantverk, de betydelser de står för och produktionsmaterialen bakom dem, har vi genomfört fältundersökningar och för varje plaggbeskrivning intervjuat minst sex äldre personer: vi har spelat in deras muntliga berättelser, redigerat dem till text vi jämfört, arrangerat och slutligen gjort till denna bok. Därför baseras allt innehåll i boken på nedteckningar av de äldres muntliga redogörelser, inget är taget ur tomma luften.

Denna utgåva av Tibetansk dräkt Drango avser att väcka intresse för dräkterna i Drango hos den generella läsaren, ge större inblick och mer inträngande förståelse av deras kulturella innebörd samt skapa medvetenhet om att det här är ett värdefullt kulturarv, likt en ärvd ädelsten. Vi vill också uttrycka ett djupt känt tack till alla som har visat omtanke och gett stöd till deltagarna i denna forskningsverksamhet, samt till de varma, godhjärtade gamla människor vi mötte under intervjuerna. För att göra rättelser önskar vi motta synpunkter, i det fall fel eller brister förekommer i boken.

Högplatåns dräktforskningscenter,
6 juni 2024

FILTHATT
MED RÖDA
FRANSAR

1 Öga	2 Lock	3 Röda fransar	4 Hals	5 Lyckoknut	6 Kulle
7 Snäckkrans	8 Brätte	9 Hakband	10 Yttre foder	11 Fåll	12 Inre foder

Filthatt (ཕྱིང་ལྷ། pying zhwa), också kallad filthatt med röda fransar (ཕྱིང་ལྷ་ཅ་ལ་མ། pying zhwa cha la ma), bärs sommartid i betesområdet Drango av män, den är även högtidshatt. Hatten består huvudsakligen av öga, lock, röda fransar, hals, lyckoknut, kulle, snäckkrans, brätte, yttre foder, hakband och fäll.

Till sin helhet är hatten formad som en kon. Kullens yta har ett yttre foder, mitt på framsidan finns broderat ett fortlöpande snäckkransmönster och ovanför snäckkransen är lyckoknutar broderade runt om kullen.

Ovanpå kullen finns en ganska hög hatthals. Den sägs ha utformats för att täcka hornen på den tibetanska kejsaren Langdarmas huvud.

Hattens öga är fastsytt ovanpå halsen, omkring det smyckar en ring röda fransar som sprider sig runt om och faller ned i ungefär samma höjd som snäckkransen.

Brättets fäll är smal på utsidan, bred på insidan, och görs vanligen i rött eller svart tyg.

Huvudsakligt material i hattens inre är tunn filt av underull från dzo eller lammull från lammets första levnadsår.

Kanten på hattens insida, eller bakre delen av dess insida, kläs i ett lager svart tyg som kallas inre foder.

När hatten bärs är brättets bakre del

vikt uppåt, på framsidan sträcks brättet ut: vatten som samlas när det regnar avlägsnas så.

Filt tillverkas inte genom vävning, utan genom att ullen pressas samman och kavlas. Tibetaner använder filt till många olika bruksföremål: kläder och mössor, skor, regnkläder, dynor och täcken, vilket har långa historiska anor; hållbart och slitstarkt, slätt och skönt mot huden, väldigt ändamålsenligt i högplatåns omväxlande klimat och varierade terräng är filt ett material med stort praktiskt värde i vardagslivet. Ett talesätt lyder: "Skarpa knivar skär inte genom det, vassa klor rispar det inte." Så beskrivs dess hållbarhet.

I *Nya boken om Tang, förra delen om Tibet (Xin Tang shu Tubo shang)* finns nedtecknat att tibetanerna "klär sig i filt och läder", vilket visar filtklädernas långa historia. Bland folket cirkulerar också många ordspråk och gåtor som rör filt, som ordspråket: "Knyt bandet hårt på din vita filthatt, inte ens i den kraftigaste storm blåser den av." I *Ordspråk från Sumpa (Supi Songba chanyu)* sägs: "Att som hustru överge sin make är att förlora sin häst på slagfältet, att som god son överge sin far är att tappa sin filtkappa i regnväder." Och: "Moderskärlek och filt, starka bär de allt." I gåtan "en far klär sig i läderrock, hans son bär filthatt; sonen slår sin far, fadern skriker högt" beskrivs trumslag med filt.

Filthatt med röda fransar har inte blott den praktiska funktionen att skydda från regn och sol, utan bär även på djup kulturell betydelse. När de tar på sig en filthatt med röda fransar blottläggs det heroiska och vördnadsbjudande hos männen i Kham, samtidigt som den vittnar om intelligensen i hur filt tillverkas.

TAMARISKFLÄTOR
AV TRETTON
SLINGOR

- 1 Lugg
- 2 Flätor
- 3 Hjässhårsflätor
- 4 Förlängningar
- 5 Elfenbensring
- 6 Hårslutsdekoration

Tamariskflätor av tretton slingor är en traditionell frisy i betesområdet Drango som bärs av män. Den består av lugg, flätor, hjässhårsflätor, förlängningar, ändbindning, elfenbensring, hårslutsdekoration.

Tamariskflätor av tretton slingor tar sitt namn av hårslingornas antal och hur de flätas. Tretton hårslingor flätas till en fläta, vars mönster liknar tamariskbusken. Först delar man håret på bakhuvudet i tre knippen, varje hårknippe utgörs av tretton smala hårslingor som flätas till platta flätor eller fyrkantiga Zalmo Gang-flätor. Håret som skiljts ut uppe på huvudet kallas hjässhårsflätor, därunder finns parallellt två stora flätor. Efter att förlängningar har flätats in i slutet av var och en av de stora flätorna så flätas dessa samman till en. När ändbindningen avslutats smyckar man flätan med elfenbensringar och sadelformade ringar, allt efter sina ekonomiska förutsättningar. I slutet av ändbindningen flätas färgade sidentrådar till fyra flätor som får falla naturligt. Pannluggen brukar klippas i kant med ögonbrynen, ju rakare desto vackrare. Tinningflätorna, som tas av håret vid tinningarna, ansluts till stora runda örhängen. Förr hade man även vanan att raka bort håret

bakom öronen och på nacken (ཙ་ཞབས་ལེན། cho zhabs len).

Tidigare flätade män sällan sitt hår. Sättet de bar håret kallas "hundbajsfrisyr" (ཁྱི་སྐྱུག་ khyi skyag), en frisyr där håret, om än inte alls helt ovårdat, fick växa fritt. I fingertjocka hårslingor blandade de in dzoull eller jakull, på handen tog de lite kåda från cypress, eller brunt socker, och gned upprepat in det i håret, som blev blev rufsigt och kompakt. Håret läts sedan falla som det ville, eller flätades enkelt samman och fick hänga ned på ryggen.

När man till vardags var i rörelse, stilla, satt eller låg så hängde hårsvansen antingen ned på ryggen, virades som ett halsband om halsen, fick falla över bröstets högra sida eller sattes upp i en knut på huvudet, allt med eller utan hårsmycken. Sattes håret upp i knut kunde det fungera som en värmande huvudkudde när man övernattade i vildmarken, i knivslagsmål med fiender skyddade det dessutom huvudet, på samma sätt som de stora runda örhängena hindrade hugg mot huvud och hals.

Förr i tiden kunde männen här ha sitt hår i tamariskflätor av tretton slingor året om. Vid rökelseoffer, bröllop och andra särskilda tillfällen dekorerades hårsvansen med större prakt, till vardags hölls den enklare. Det känns ändå sorgligt att den kristallisering av förfädernas intelligens som tamariskflätor av tretton slingor är, nu närapå har dött ut i betesområdet Drango och att denna traditionella kulturyttring riskerar gå förlorad.

Som ett för Drangomän unikt sätt att bära håret framhäver denna flätning och dess utsmyckningar ett annorlunda konstnärligt och estetiskt värde. Inom en viss historisk epok, förutom att äga stor popularitet, hade sådana hårflätor också djup kulturell mening.

GAU

① Behållare	② Mittfönster	③ Axlar	④ Mönstret åtta lyckosamma	⑤ Mönstret lockigt gräs
⑥ Kirtimukhamönster	⑦ Förvaringsutrymme	⑧ Bågar	⑨ Lock	

Gau är ett litet buddhaskrin som samtidigt med sin beskyddande funktion har dekorativ effekt, män som kvinnor bär det. Det består av bland annat behållare, mittfönster, förvaringsutrymme, bågar, halsband och lock.

Som ytterligt dyrbar och förtrollande accessoar kan heliga objekt förvaras inne i gau – små buddhabilder eller bilder av lamor, beskyddande knutar, välsignade föremål, amritapiller eller klädbitar, hårstrån, relikier och aska av relikier från lamor och tulkuer. På utsidan smyckar inläggningar med pärlor, man graverar lyckobringande mönster med lockigt gräs, garudor, korslagda vajror, fyra värdiga vidunder, dharmahjul med antiloper, kirtimukhor, garuda- och nagajungfrur, lyckosamma makaror, välståndsbringande hjortpojkar, livsenergielefanter och snabba våldsamma lejon.

I utsökt utförande brukar halsbandet till kvinnors gau träs med turkoser, koraller, dzi och pärlor, medan männens istället kan göras av grova, långa beskyddande knutar eller khatasjalar. Bågarna är ett spänne genom vilket halsbandet träs. Om kanten på mittfönstret till ett gau i silver görs av guld så kallas mittfönstret för guldfönster.

Ursprungligen användes gau huvudsakligen till att avlägsna hinder och fördriva andar. Senare förändrades dess användning gradvis till att ge beskydd och smycka. Med den ekonomiska utvecklingen blev också materialen gau tillverkades av allt rikligare och inbegrep bland annat guld, silver, koppar och trä. Gau gjorda i en blandning av guld och silver var dyrbarare och kallades "guld och silver-gau".

Form och storlek delar in gau i barya, litet gau, runt gau, njurformat gau, hexagonalt gau, oktagonalt gau. Stora gau bärs normalt av män, de hängs under vänster armhåla och kallas lokalt barya. Njurformat gau heter så då det till formen liknar en njure. På njurformat gau och på hexagonalt gau brukar det finnas en korall i mitten och på kanterna inlagt omkring åtta turkoser, de dekoreras också med silverornament i mönstret lockigt gräs; den korta phurba (ཆུ་ཅན་ཀླུ་ཅན་ཀླུ་ཅན་) som finns nedtill är endast dekorativ, utan praktisk funktion.

Gau skiljer sig ifråga om stil beroende på om det bärs av kvinnor eller män. I formgivningen av mäns gau brukar man använda kalachakrasymbolen med tio kraftfulla element eller ett pitakaformat dörrvalv. Det har ett mittfönster genom vilket man utifrån kan beundra de heliga föremål som bevaras där inne. Kvinnors gau är i de

flesta fall runt, utan mittfönster, vilket ersätts av inläggningar med turkoser och koraller. Även andra former finns: oktagonala, hexagonala, runda, njurformade; populärast på den här platsen är de tre senare.

Till vardags bär män och kvinnor kompakta, minimalistiska gau om halsen som en talisman, men till högtider och särskilda tillfällen bär de hellre ett mer extravagant gau. Det sägs, att när män gav sig ut för att bedriva handel eller kriga bar de stora gau för att allt skulle gå dem väl. Har man sitt gau direkt mot kroppen anses det dock vanhelga buddhabilden, så man brukar bära ett åtskiljande klädesplagg. När man inte bär sitt gau sveper man tyg och siden om det, placerar det sedan på ett rent ställe.

I folksånger ges gau en rik mening och symbolvärde. Exempelvis: "I öster ett silvervitt gau, format som sol och måne, det vill jag bära men saknar halsband – inte i brist på tidigare livs betingelser men, tiden i detta liv är ännu inte inne." "I mitt silvergau, jag förvarar sakyaknutar tre: den första – ett heligt objekt, den andra – ett smycke, den sista är du." "Unga kvinnor är silvervita gau, unga män koralldekorationer. Prova att dekorera gau med korall, för att se om det kan passa."

Sammanfattningsvis har gau lång historia och som viktig symbol för den konfessionella kulturen i snöernas rike framhäver det tibetanernas unika estetik och utsökta konstfärdighet.

LÄDERROCK

1 Pälskrage	2 Yllebård	3 Axellappar	4 Ärm	5 Främre ärm	6 Armhålssöm
7 Yttre bröststycke	8 Inre bröststycke	9 Läderbård	10 Midjelapp	11 Yttre framstycke	12 Inre framstycke
13 Svart bård	14 Röd bård	15 Främre flik	16 Kantlinje		

17 Stycke för
skuldror och
rygg	18 Axelkappa	19 Påsydda
läderremсор	20 Axelsöm	21 Skulderbladssöm
22 Mönstret
lockigt gräs	23 Bockhornsmönster	24 Hundnäsemönster	25 Axelkappans
hörn	26 Fransar
27 Ögla	28 Midjesöm	29 Sidosöm	30 Sidelappar	31 Bakstycke

Läderrock, ett traditionellt plagg av skinn från får eller andra boskapsdjur som har behandlats med tekniker som garvning. Den består av pälskrage, axelkappa, ärmarna, öglan, yttre bröststycke, inre bröststycke, fransar, yttre framstycke, inre framstycke, sidolappar, bakstycke, bårder.

Läderrockens modell skiljer sig något för kvinnor och män: männens är större och vidare än kvinnornas. Till den bård som brukar finnas längs rockens kant används vanligen bara svart tyg till män, medan kvinnor också har ett rött tyg på det bredare, svarta tyget. Dessutom används ofta hudar från vattenrådjur, eller andra vilda djur, till en fäll eller bård utanför den svarta bården. Fick man inte tag i djurhudar kunde vitt tyg tjäna som substitut.

Skinnet i ärmens bakre del är något tjockare och längre än i dess främre del, där det är något mjukare och kortare. Denna bågformade skärning passar kroppens konstitution och behov.

Om lädret inte räcker till delen över axlarna behöver man skarva med två läderbitar, som kallas axellappar.

Skuldror och rygg täcks av en axelkappa av hud från vattenrådjur eller andra vilda djur, dess kant smyckas med mönster av till exempel bockhorn, lockigt gräs, hundnäsor.

För att släppa in luft finns fransar på rockens rygg. Tidigast var de i tyg, numer används mest sidentrådar.

Till öglan används relativt elastisk vattenrådjurshud.

Som skydd och dekoration syr man på remsor av vattenrådjurshud på övre halvan av rocken.

Rocken tillverkas huvudsakligen av fårskinn, det vill säga med ull, som normalt samlas in i tibetanskt område från juli till september – då kan man linda ullen nästan ett varv om sitt finger. På en idealisk läderrock är all ull jämnlång. Skinn från mer än ett år gamla får kallas på tibetanska för fårskinn (ལུག་ལྷགས། lug lpags), är fåren under ett år heter det lammskinn (ཚ་རུ། tsha ru).

I sitt dagliga liv har nomaderna många tekniker för att garva skinn. Enligt en vanlig metod gräver man ner skinnet i fuktig jord för att göra det mjukt, sedan avlägsnas köttrester och därefter stryker man på en blandning av ruttnad hjärna från boskapsdjur och härsken yoghurt, och när det har fått vila en tid börjar själva garvningen. Det redskap man använder är en tandad garvskrapa, som även kallas för läderkam. Då garvningen är klar tvättas lädret med en blandning av mjölk och vatten samt vassle, vilket gör det rent och ger lyster.

I en folksång lyder texten: "Med sju fårskinn gjorde jag en läderrock och väntar på den, som finns i mina tankar. Tills jag får se den i mina tankar, kragen på hans kläder har en bård av leopardskinn, finner mitt sinne ingen ro." Sången beskriver hur man förr behövde sju fårskinn för att tillverka en läderrock, men med den förbättrade levnadsstandarden är det vanligt att åtta eller nio skinn numer används till en rock. Till läderrockens ärmar och yttre framstycke används två skinn vardera, och till yttre bröststycke, inre bröststycke, bakstycke och inre framstycke går det åt ett stort fårskinn vardera medan kragens kant brukar dekoreras med lammskinn.

Angående vad för läder man gör rocken av valde familjer som hade det bra ställt att göra den enbart i fårskinn, hade man det något sämre ställt användes skinn från dzokalvar, jakkalvar, ullfår och bergsgetter, vilka blandades till en brokig läderrock. Om man vid nyår egentligen behövde sy upp en ny rock men omständigheterna inte tillät, så valde folk att till sin gamla rock göra ny krage och nya ärmkanter samtidigt – på samma sätt som man lagar svarta tält – som man lagade slitna ställen med nytt läder.

Tibetanernas förfäder använde läderprodukter i stor utsträckning, som väskor, pungar, fickor, båtar, koffertar, stövlar, rep. Och de har en väldigt lång historia av läderbehandling och bearbetningstekniker, vilket forskning på kulturlämningar visar. I den 4300–5300 år gamla arkeologiska fyndplatsen Karuo har man upptäckt kläder av vilddjursskinn sydda med bennålar. I *Nya boken om Tang, förra delen om Tibet (Xin Tang shu Tubo shang)* finns nedtecknat: "(Songtsen Gampo) tog av sig filten, tog på sig sidenet." "Producerade kläder av (tigrars) skinn." I boken *Guldorn, en kosmopolitisk resenärs berättelser* skriver Gendün Chöphel: "Före Namri Songtsen (död år 618) förekom nästan ingen handel mellan Tibet och omvärlden, vävtekniker utvecklades långsamt och majoriteten människor gick klädda i läderrock." Och i *Pelartestamentet (Ka khol ma)* beskrivs det historiska förloppet när vildjaktar domesticerades. Utifrån dessa källor är det lätt att se hur tibetanernas anfäder, för att förbättra sin livssituation tidigt tämjde vilda jakar samt tillverkade olika bruksföremål av deras skinn. Att tibetaner inte klarar sig utan jakar i vardagslivet speglas även i följande ordspråk: "För svart hår behövs svarta jakar, för svarta jakar behövs gröna slätter." I berättelsen om hur "Thangtong Gyalpo (f. 1361) blev utskälld och knuffad i floden när han inte hade pengar att betala överfartsavgiften till läderbåtens färjkarl och svor att bygga en bro" visar nämnandet av en läderbåt hur långt garvningstekniken hade utvecklats.

Så läderrocken är inte blott ett värmande skydd mot kölden som passar högplatåns klimat och ekologiska miljö, läderbearbetningstekniken med lång historia som utgör dess grund är också intelligensen hos folket på högplatån förkroppsligad.

ELDDON

1 Handtag

2 Solformat
spänne

3 Läderbälte

4 Ficka

5 Kant

6 Tändstål

7 Flinta

8 Gråbofnöske

Elddonet är en manlig höftaccessoar som har utvecklats ur ett tändredskap. Det består av handtag, solformat spänne, läderbälte, ficka, inläggningar, bårder, tändstål, flinta, gråbofnöske.

Tändstålet är ett av verktygen viktiga när man gör upp en eld. Inte allt järn passar till tändstål, bara högkvalitativt magnetiskt stål kan skapa gnistor.

Fickan är placerad ovanpå tändstålet och används till förvaring av den flinta och gråbofnöske man behöver. Under en tidig period gjordes fickan av jakläder, utan dekorativa inläggningar, men nu finns ofta inläggningar med ädelstenar, som turkoser och koraller;

det har även uppstått ett mode där man gör inläggningarnas kanter i silver.

Handtaget görs av läder och kan hängas vid endera sida av midjan, i motsatt riktning från hur man hänger läderbältet.

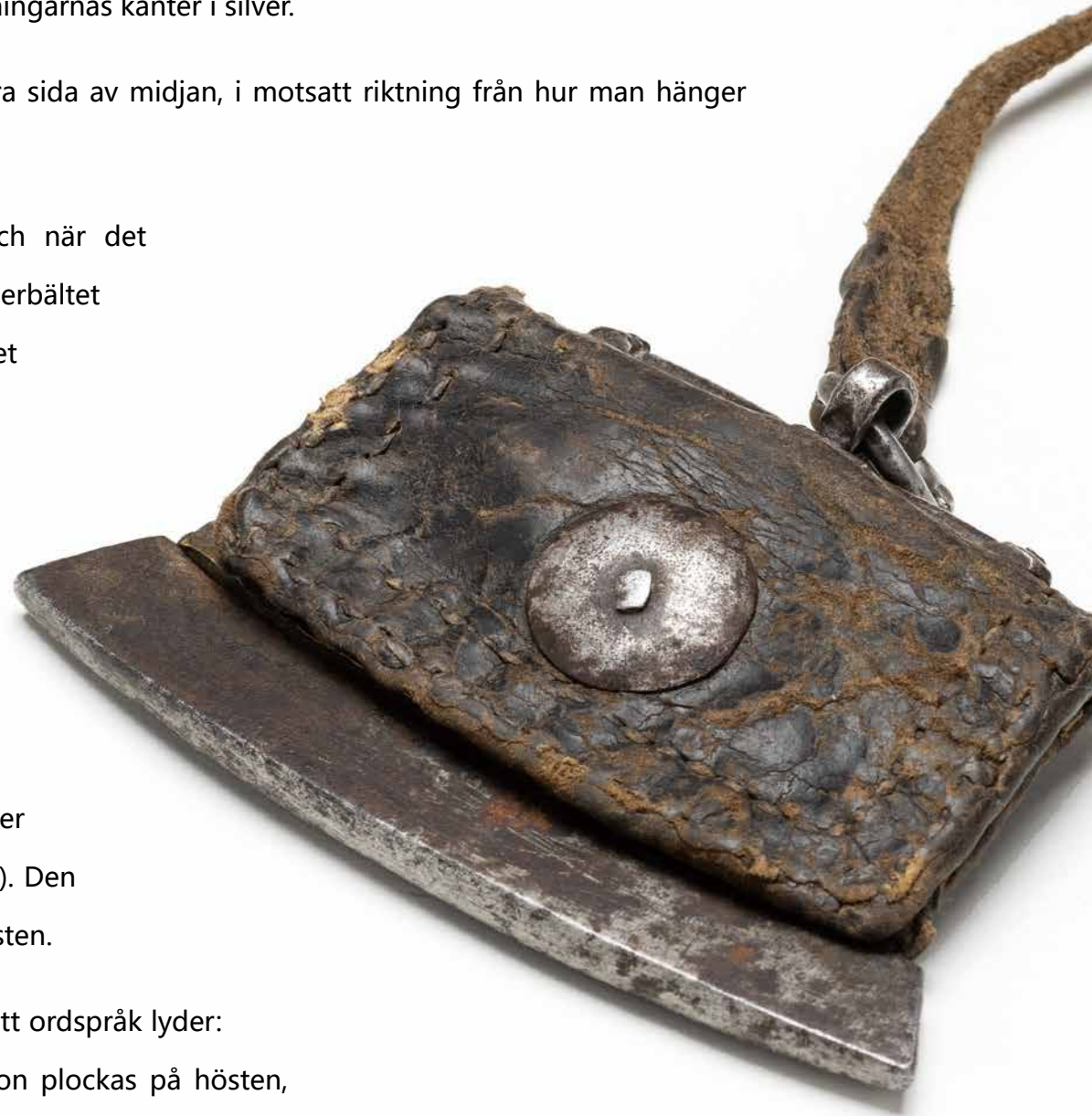
Med läderremmen binder man fast elddonet, och när det används för att göra upp eld behöver man lossa läderbältet från höften, dra ut det med det solformade spännet och på det sättet lösa problemet med att längden på handtaget gör det opraktiskt att göra upp eld.

Det solformade spännet används till att ändra handtagets längd, vanligen görs det av läderband eller horn.

Flintan, en rödvit sten som hämtas från bergshöjder eller klippor, kallas också för *chakar* (ཆ་དྭ་ར་ cha dkar). Den kan inte ersättas genom att man använder vit kullersten.

Antändningsmaterial är primärt gråbofnöske. Som ett ordspråk lyder:

”Utan gråbo tänds ej eld från stål och sten.” Gråbon plockas på hösten, torkas på mattor och slås med smala träkäppar, luddet skiljs från skräpet och används till att tända eld. Man kan också klippa av gråbons toppar för att, när de torkat,

banka dem till finfördelat fnöske. Normalt kan fnöske av kort gråbo som växer på gräsfälten användas direkt, medan fnöske från gråbo som växer på bergens solsida först behöver behandlas: man bränner anisodus tanguticus och rabarberstjälkar, vilka torkar först till vintern, och blandar in askan, eller så kokas gråbon tillsammans med salpeter. Mycket gråbofnöske har därför en svart färg.

När eld görs upp håller man med vänsterhanden i flintan, på vilken gråbofnösket har placerats; med högerhanden håller man tändstålet och när de två gnids mot varandra uppstår gnistor, som antänder gråbofnösket. Det antända fnösket läggs mot torkad kodynga, cypressbark, torkad hästdynga eller annat lättantändligt material, blåser man på det upprepade gånger tar det till sist eld. Det är också orsaken till männens tidigare vana att ha med sig cypressbark och torkad kodynga när begav sig hemifrån.

Elddonet var ett omistligt redskap att göra eld med, i produktion som vardag. Till exempel, jagade man med tibetansk musköt antändes stubinen med ett elddon. Då det var männen i familjen som gav sig ut för att bedriva handel, jaga och röva, blev elddonet ett nödvändigt föremål för män, kvinnor bar det sällan.

Det finns en rad liknelser med elddon, som: "Elddonets gnistor liknar stjärnor, gråbons silhuett minner om tummar, flintan är vit som fårfett." Att var och ens öde skiljer sig beskrivs målande så här: "Jag är en åsna som kan drivas vart som helst, du är ett elddon som kan läggas var som helst." Även i olika slags gåtor figurerar elddonet: "Rund sten, hårt stål, mjukt fnöske. Med dessa tre blir maten färdig." "Gå längs vägen av stål och sten, fortsatt gå och blommor slår ut." "Stålbarnet, svept i läder, skyndade mot den runda stenen för att fråga

om sanningen.” ”En platt kropp gjord av elefantskinn, runda hovar tillverkade av hårt stål, med inre organ och inälvor från gräs, som tio personer samlat, så uppstår eld.”

Allt eftersom livsförhållandena har förbättrats används elddon sällan till att göra upp eld nu, men de flesta män bär fortfarande elddon som accessoarer. Med guld, silver och ädelstenar smyckar de elldonets ficka, använder rött läder till handtaget och ersätter läderbältet med silver. Konsthantverkarnas stora kunnighet i graving har gjort det obligatoriskt att bära elddon som accessoar när man klär upp sig. Även om man inte är föreskriven att bära det på en viss sida väljer de flesta höger höft.

Accessoaren elddon har sitt ursprung i ett vardagsredskap lätt att göra upp eld med, praktiskt att ha med sig. Vid sidan om överdådiga inläggningar, dekorerade med guld, silver, turkoser och koraller, samlas i elldonet tibetanernas intelligens. Som speciellt hantverksföremål är det estetiskt rikt och värdefullt kulturellt.

TRIPPELFÄRGAD STÖVEL

1 Krage	2 Foder	3 Övre skaft	4 Tandstropp	5 Undre skaft
6 Skon	7 Stövelspets	8 Sulans stygn	9 Sadelösöm	10 Dekorativ remsa
11 Tån	12 Sula	13 Knytband		

Trippelfärgad stövel är en traditionell tibetansk stövel som män i betesområdet Drango bär när de klär upp sig vintertid. Den består av delarna krage, foder, övre skaft, tandstropp, undre skaft, sko, skofilt, sadelsöm, dekorativ remsa, filtremsa, tån, sula, knytband.

Huvudsakligen görs trippelfärgad stövel av läder från jak. Foten och övre skaft är i svart läder, undre skaftet rött läder. Spetsen går över foten, den kröker lätt inåt. Det skaft, eller kragen, med vilket man tar på sig stöveln och knyter knytbanden om, görs av skinn från vattenrådjur. Stövelns inre kallas foder och dess material är vit vadmal, på tibetanska kallas det *nangma* eller *lanye nangma* (ནང་མའམ་ལྷ་ཡུ་ནང་མ། nang ma'am lham yu nang ma). Glipan som börjar vid stövelns tå kallas sadelsöm. Under sadelsömmen finns fastsytt ett filtstycke, brett upptill och smalt nedtill, som kallas filtremsa. I sadelsömmen finns regnbågstrådar broderade med sidentråd. Bak på övre skaftet finns en tigertandslik stropp i rött läder fästad. Filten på insidan av stövelns sko kallas "skofilt". Till sulan används något hårdare, tjockt läder.

Verktygen som används till att sy stöveln inbegriper en nålkniv, som tillverkas genom att man slipar änden på en lång grov nål till en platt yta, och nål med dubbel spets, samt sytråd av tvinnade senor från ko.

När stövlarna sys tillverkar man först filtremsan och den dekorativa remsan, sedan syr man en efter en ihop delarna från skon upp till kragen, därefter sys fodret. Sist ska man "sy omvänt" – man syr skon vänd ut och in. Först när dessa steg har genomförts fäster man sulan.

Sulan fästs inte genom att man sticker nålen rakt igenom dess läder, istället sticker man in nålen en bit, böjer sedan bak lädret och försäkrar sig om att stygn inte syns på dess andra sida. På tibetanska kallas det sättet att sy *sha dok jé* (ཤ་དོགས་བྱེད། sha 'dogs byed). Färdigsydda förskönas stövlarnas form genom att man pressar sömmarna, antingen med ett horn eller ett verktyg som kallas sömpress – *o gyo* (འུ་གྱོ། o sgyo).

Så att formen ska sätta sig läggs skoblock i stövlarna de två första dagarna, efter att de är färdiga. Skoblocken består av en del till främre foten och en till hälen, det finns också ett block till öppningen. Normalt tillåts viss

veckbildning vid tån och vid hälen, men veckat ovanläder ses som tecken på dålig tillskärning. Ett ordspråk lyder: "Stövelns båda sidor ska likna ett sträckt rep." Läder som inte har garvats helt är hårt och sulor av sådant läder blir väldigt slitstarka, vilket garanterar att de inte slits ut på lång tid. Sulan undantaget, till stövelns övriga delar krävs väl garvat, mjukt läder.

Slits sulan ut finns två vanliga sätt att laga den. Det ena är en lagning med tunt lädersnöre som vävts och kallas snörlapp. Det andra är att lappa med läder skuret till en rundel, det kallas läderlapp.

Formen på stövelns tå, som brukar jämföras med spenen på ett sto, är något uppåtkrökt. Den är en utsmyckning, eller ett vedertaget bruk, utan annan funktion. Tån kallas också nos och i en sägen sägs: "Ett par stövlars ena nos liknar näsan på dess ägare, den andra skomakarens näsa." Det sägs också att, "när en stövel är blöt brukar man rista mönster med kniv på båda sidor om nosen, inte heller när stöveln torkar försvinner mönstret och fyller en dekorativ funktion".

På kvinnors stövlar använder man ofta läder av vattenrådjur till övre skaft och krage, sadelsömmen är också smalare än på männens

stövlar. I annat skiljer de sig inte.

Knytbanden skiljer sig mellan de vuxnas grå band eller regnbågsband och barns knytband. De senare kallas *tsapu* (རྩ་པུ་ rtsab phu) och görs av unga boskapsdjurs underull och ull. Regnbågsbanden, som är vackrare och populärare än andra knytband, vävs av fårull.

Först efter att ullen har tvättats, kardats, spunnits och nystats samt bundits i mitten, färgats till önskad färg, torkat och därefter rullats upp på varpbommen, kan man börja väva knytbanden. Nomaderna brukar sätta en träkäpp i marken och knyta fast garnets ena ände i den, den andra om sin midja. Själva kallar nomaderna metoden för midjevävning. Knytband vävda så blir både tunna och vackra, på båda sidor bildas även en kant. Jordbrukare använder sig inte av midjevävning, utan väver på en skyttelvävstol. På kvällen, innan man sover, läggs stövelbanden inne i stövlarna, och sedan somnar man. Av den anledningen finns en gåta: "Människors tarmar är inne i kroppen, men två bröder täpper till sina munnar med dem. Först till kvällen samlar de tarmarna i sin kropp."

Numer bärs trippelfärgade stövlar när man klär upp sig – sommar som vinter, till skillnad från tidigare, då de bara användes vintertid: när våren kom till gökens rop blir stövelbärarna färre och på skämt säger folk: "Har du tappat bort stövlarna nu?" Sommartid bär man hellre tunna stövlar eller går barfota.

Blir stövlarna blöta stryker man dem först med smör och låter dem sedan soltorka; skulle man fortsätta använda dem blöta glider foten lätt omkring inne i dem och sulans söm riskerar spricka. Men står de för länge i solen hårdnar de, väl torra ska man därför ta in dem. Med stövlar från Drango, som med stövlar från andra delar av tibetanskt område, skiljer man inte mellan höger och vänster, men för att de ska hålla längre och behålla sin form bär man omväxlande samma stövel än på höger, än vänster fot.

I Drango finns också andra stövelmodeller, som de trippelsvarta stövlarna med rött läder till övre och undre skaft, läderpåsestövlarna som görs av gamla läderpåsar, dzokalvsstövlarna som är barnstövlar av skinn från dzokalven: skon är av läder medan andra, övre delar sys av manchestertyg och de ser ut som tygstövlar med en ordnad struktur av svart och rött.

Vid sidan om sitt unika hantverkswärde och estetiska värde är trippelfärgad stövel från Drango särskilt värdefull och omistlig som plagg för de nomadmän, som lever i dessa speciella naturförhållanden.

RÄVPÄLSHATT

① Öga	② Kulle	③ Band	④ Innerkantsremsa	⑤ Lyckoknut	⑥ Öronlappar
⑦ Snitt	⑧ Pälshårens
toppar	⑨ Vadderad
sidopanel	⑩ Bård	⑪ Sidopanel	

Rävpälshatt är en hatt som män och kvinnor i Drangos betesmarker ofta bär under vintersäsongen, den är gjord av rävsinn. Dess delar är bland annat öga, kulle, band, innerkantsremsa, bård, öronlappar, snitt, rävpäls.

Förr jagade nomaderna räv under höst och vinter. De flådde djuret, fyllde hela det cylinderformiga rävsinn med gräs och hängde det att torka, grävde sedan ner det i fuktig jord. Med släta stenar och torkad kodynga avlägsnades i nästa steg kött som var kvar på sinnet, därefter beströks det med en blandning av rutten hjärnsubstans och smälta smörrester, som jämnt fördelat gnuggades in. Rävsinn tål inte att gnuggas med samma kraft som när man knådar kohudar, det ska istället knådas lätt med fingertopparna, en rörelse som kallas *tepye* (མཐེན་མཐེན། mtheb mnyed). Päls som har gnidits med rutten hjärnsubstans sägs få en mjuk kvalitet, dessutom tappar den inte lätt päls. Om pälsen efter knådningen fortfarande är tovig, eller rester av hjärnsubstansblandningen har blivit kvar, måste man skölja den ren i en mild blå lösning, sedan skaka och hänga den på repen utanför de svarta tälten för att torka i skuggan.

Rävhonors sinn är vackrare än hanarnas. Rävhonor sover med vänstersidan mot marken, de går med sin vänstra sida mot träden. Vänster sida av rävens päls kallas *nyel wa* (ཉལ་ཡ། nyal wa) och i jämförelse med den är det pälstopparna på honrävarnas högersida som anses ha högst kvalitet.

Ett rävsinn räcker till två hattar. Man gör dem genom att utmed ryggens mitt dela sinnet i två delar. Den rödskimrande ryggdelen sys fast i framsidan av brättets horisontala mittparti, medan den spräckliga delen från buken, delarna under frambenen och andra delar används inne i hatten. Rävpäls finns i färgerna röd, gråvit, vit och svart, av dem anses röda rävars päls finast. Röd rävpäls jämförs av vissa med eldsflammar eller färskt blod. När hatten är färdig sys rävens nos fast vid de fransar man finner på rockar, eftersom rävnosen ses som symbol för välgång och lycka. Ibland hängs nosarna på de svarta tältens pålar. Dessutom kan rävsansen göras till en

barnhalsduk.

Förr hade hattar en knopp, därför fanns en hattknopp, gjord av en ihålig knut, mitt uppe på rävpälshattens öga. Dock ser man dem i princip inte längre. Hattögat görs genom att man travar tyg och ylle i färgerna rött, grönt och gult, vanligen i tre till sju lager. Kullens storlek bestäms av omfånget på bärarens huvud och den består av tyg och ylle, men numer används ofta damask istället. Hattbandet görs av ett femton centimeter långt stycke rött ylletyg. När fodret och hattbandet klistrats samman blir brättet sträckt och stadigt. I enlighet med var familjs ekonomiska situation har hattkanten en till tre bårder av damask. Snittet var tidigare en hög, smal triangel med ylletyg travat på båda sidor, fastsytt med rullstygn. Idag brukar snittet vara lågt och brett. Snittet i rävpälshatten avgör hur den passar och hur snygg den ser ut. Öronlapparna var förr ganska korta och vända inåt, nu är de oftast vända utåt. Innerkantsremsan används främst till att sy fast rävpälsen vid brättet, generellt sys också en innerkantsremsa på tibetanska rockar som är fodrade.

Under vintern bärs rävpälshatt av kvinnor som av män, uppklätt som till vardags. Att bära den snett anses dock som ett arrogant beteende. När män klär upp sig bär de ett helt, cylinderformat rävsinn på vilket rävens huvud och ben lämnats kvar.

Det kallas för "ett hattband av rävpäls". Baktassarna hänger över tinningarna, svansen hänger mot skallens baksida. På rävpälshattar som bärs idag är brättet sträckt, men "sin skönhet till trots är inte rävpälshatten varm som *bog le*" – då *bog le* är en hatt på vilken man inte fäller upp brättet. Kvinnor bär även hattar av päls från lamm, lodjur och vildkatt. De skiljer sig genom vad för djur pälsen kommer från, men hattarna sys på samma sätt.

På grund av livsbetingelser och vävteknikens begränsningar var pälshattar populära i tibetanska områden under tidigare perioder, men framsteg inom produktionstekniken och ökat handelsutbyte ledde senare till att en stor variation inhemsk producerade såväl som importerade textilmaterial, som filt, pulu, ylle, bomull och siden, kunde användas till olika slags hattar. Med ökad miljömedvetenhet har folk nu börjat använda konstgjorda lammskinn istället för djurhudar.

I historiska tibetanskspråkiga dokument finns lagar från den tibetanska imperietiden nedtecknade: "Om modiga krigare inte belönas med tigerrockar saknar folk motivation att bli hjältar. Om de dygdiga inte åtnjuter äran de förtjänar kommer folk inte längre kunna skilja de visa från de okunniga. Belönas inte goda handlingar, vem kommer att vilja vara en god människa? Om fega personer inte bestraffas med räsvans, hur kan man skilja fega från hjältar?" Trots att rävpälshatten en gång uppstod genom denna lag måste man erkänna, att den som sådan värmer och skyddar väl från köld. Och just därför är den vida populär i tibetanskt område.

Också i talrika folksånger förekommer rävpälshattar, exempel på det är: "När du kom gående i dalen, kände jag blott igen din rävpälshatt; fastän andra bär rävpälshatt, är din den vackraste i vinden." "Rävpälshatten, välsigna den tulku Walung. Geväret på ryggen, välsigna det mongoliska smed. Männen, välsigna dem krigsgud. Med tre välsignelser, ge dig ut." "Gör upp eld iklädd rävpälshatt, men akta så du inte bränner pälsen. Bestig bergstoppar med mongoliska stövlar på fötterna, men akta så inte regnbågsstövlarna skrapar mot stenen." "Tre är vilda pojkars fåfängliga tankar. En: rävhatten är vacker. Två: geväret är långt. Tre: kulorna är många. De är pojkars

dumma tankar tre." "Älskade hjärtevän, jag tar inte fel på dig, för på rävpälshatten på ditt huvud, sys mönster med lyckoknutar i tre nivåer." "En hästkrake som går med steg tyngre än sten, ogillar jag. En hatt av pälsrik svart silverräv, ogillar jag. En svartmuskig flicka till sällskap, ogillar jag." Rävpälshatten berörs också i en gåta med svar om tre abnormaliteter: "Att någon med flätor rider en häst är onormalt, att rida en häst är inte onormalt i sig, men att skrämma hästar med långa flätor är onormalt. Att elda klädd i rävpälshatt är onormalt, att värma sig är inte onormalt i sig, men att hatten fattar eld är onormalt. Att en skäggig person dricker yoghurt är onormalt, att dricka yoghurt är inte onormalt i sig, men att slicka i sig yoghurt är onormalt."

Sammanfattningsvis är rävpälshatten en vinterhatt, nomaderna gör den helt för hand och den passar att bära i regionens föränderliga, strängt kalla klimat. Samtidigt bär den på rikligt med kulturella betydelser och har sitt ursprung djupt i historien.

FILTCAPE

① Axelkappa	② Krage	③ Lyckoknut	④ Knapphålsförstärkning
⑤ Fåll	⑥ Yttre framstycke	⑦ Inre framstycke	⑧ Filtens nederkant

Filtcapen är ett vattentätt regnkläde av fårull som har kavlats, snarare än vävts med varp och väft – den är sydd av filt. Dess beståndsdelar är huva, axelkappa, krage, lyckoknut, knapphålsförstärkning, fäll, yttre framstycke, inre framstycke och filtens nederkant.

Normalt är fältcapen tjockare upptill, för att gradvis tunnas ut mot filtens nederkant.

I övre delen har tre lager ullremsor pressats samman, i mittre delen två, medan undre delen utgörs av ett skikt. En sådan design minskar trycket över axlarna när filtcapen blir blöt.

Kragens kanter har en fäll av blått och svart tyg.

På bröstet finns spännen i horn.

Att sy knapphålsförstärkningen av ett stycke rött tyg gör den vackrare.

Familjer med god ekonomi, som förmögna personer och skickliga hantverkare, syr en axelkappa i form av en lyckoknut på filtcapens övre del, medan familjer med sämre förutsättningar ofta bär filtcapen utan lyckoknut och fäll.

Till tillverkning av filten anser lokalbefolkningen att lammull som klipps på hösten, *yene* (ཡེན་ you nu), är det material som passar bäst. Först kardas ullen jämn och formas till ullremsor, vilka sammanfogas om tre eller fyra och bredds ut på platt gräsmark. Hörnen fästs med käppar, som slås i marken. Därefter stänker man ljummet filtvattnet på de kardade ullremsorna. Om det regnar medan man tovar ullen säger folk att "filtvattnet faller från himlen för lyckligt lottade män" – det anses lyckobringande. Tillsammans med en filtmatte rullar man upp de kardade ullremsorna på en kavelkäpp och börjar kavla. Under kavlandet sjunger man olika filtsånger som huvudsakligen är räknesånger, ända tills filten tar form.

Välgjord filt är tunn och tät, vindtät och står emot regn, idealisk som material till filtcaper. Vid brist på yene använder man en blandning av omkring två kilo yene och ett kilo annan fårull, men sådana filtcaper blir inte lika vattentäta som de av enbart yene. Filtcaper av rent yene är lysande vita i färgen efter tvättning och kallas

”spegel av vit filt”.

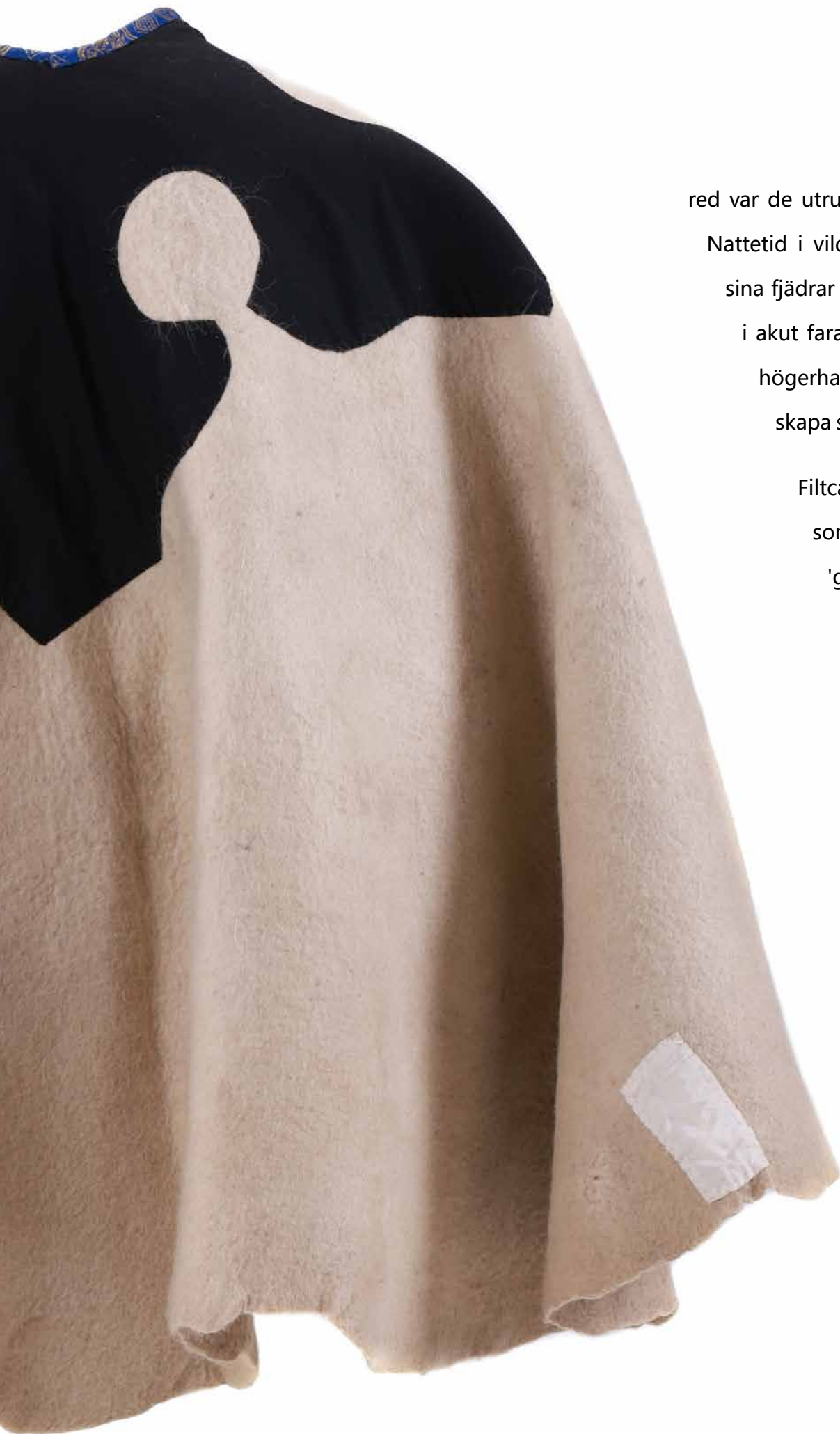
Att kavla filt är inte en teknik alla behärskar och en by brukar anlita duktiga filtmakare som kommer och tillverkar filten. Filt som inte är tät, samt ojämn, vänder folk mot himlen: då den släpper igenom ljus på undersidan urskiljs tunna områden, där gör man en markering med träkol och lägger sedan till ullremsor för att få en jämn tjocklek.

Enligt ålder och kön delas filtcape in i filtcape för män, för kvinnor, för barn. Enligt användningsområde delas de i vallningscape och ridcape – den förra bärs då man går och vallar djur, den senare då man ger sig ut till häst. Ridcapen är vanligen större än vallningscapen och täcker sadel, vojlock, ryttare, gevär, gevärsfodral, den kräver tre till tre och ett halvt kilo ull. Vallningscapen ska huvudsakligen täcka överkroppen och till den räcker omkring två kilo ull. Till material och teknik är de två i princip likadana, men skiljs i storlek.

Vare sig man bär filtcape, tibetansk rock eller andra plagg då man rider och binder fast kläderna i sadelns bakre del, så ska slaget vara vänt mot hästens vänstersida. Åt andra hållet binds de dödas kläder, vilket ses som olycksbådande, när man sitter upp fastnar man också med foten.

Förr var häst huvudsakligt transportmedel. När männen

red var de utrustade med sadel och rem, samt gevär på ryggen. Nattetid i vildmarken liknade ridcapen en påfågel som slår ut sina fjädrar och täcker mannen, sadeln, väskan. Hamnade man i akut fara, som fienders plötsliga attacker, kunde man med högerhanden snabbt slå ut med ridcapens framstycke för att skapa sig möjlighet att komma undan, att gå till motattack.

Filtcapen kvinnor i betesområdena bär när de sommartid mjölkar och vallar i regn, kallas *gom* (གོམ་ 'gom). Modellen är helt olik männens ridcaper och vallningscaper. Gom är mindre och kan träs direkt över huvudet, inte olik nutida regncaper. När man bär gom överlappar inte inre och yttre framstycke varandra, vilket gör det lätt att använda händerna till arbete. På bröstet finns flera olika spännen: av ulltråd, horn och ihålig knut. Nederkanten går till knäna och därför skyddar gom mot regn och köld.

Man knyter inte gom med ett skärp, inte heller finns några ärmar, den läggs bara över skuldrorna (གཡང་ཤམ་ gyang sham). Då man under arbetet sträcker ut armarna verkar det som att den skulle glida av kroppen, en

luva för huvudet håller den kvar. Längs den vertikala mitten av luvans topp finns en söm från när den syddes, för inga andra material används till luvan: efter att plagget förfärdigats sys den av dess eget material. När gom bärs i regn går luvsömmen lätt upp, så på luvans utsida syr man till ett extra lager tunt, hårt tyg. Blöt hängs gom på tork på de svarta tältens rep eller på en trägalge inne i tälten. Då gom normalt inte bärs annat än under regnsäsongen har den väldigt lång livslängd och, slits den ändå ut, kan man använda den till att täcka över mjölkhinken för att tillverka yoghurt.

Filtcapen har stort bruksvärde i nomadernas liv, dess utmärkande egenskaper är hållbarhet och slitstyrka: knivar kan inte skära genom den, spjut tränger inte igenom. Förr, när nomaderna vallade här brukade de bära en vallningscape på kroppen, hålla en handslunga i handen, ha en filthatt på huvudet och med munnen sjunga nomadsånger som *Sershuls vibrerande musik*, *Sovande Ahjong*, *Mongoliska knuten*, *Gyades höga toner...*

Bland ordspråk med anknytning till filtcapen finns: "Män behöver samla sina tankar för att reflektera djupt, vit filt behöver slätas ut för att märkas." "Vänd inte vit filt mot himlen, bred inte ut svarta tält på marken." "Hur små de än är, kan stenar bygga berg. Hur fin den än är, kan all ull bli till filt."

Som kristallisering av nomadernas intelligens visar filtcapen fram – utöver sin praktiska funktion att i vardagslivet ge värme, skydda från köld – fast som en rustning, nomadmännens mod, nomadkvinnors grace.

STRÄCKT HATT

1 Knopp

2 Öga

3 Kulle

4 Brätte

5 Fäll

6 Inre foder

7 Hakband

Sträckt hatt är en traditionell hatt vanlig sommartid på kvinnor i det nomadiska betesområdet Drango och har fått sitt namn av att den utmärker sig genom att brättet sträcks ut runtom när den bärs. Den består av knapp, öga, kulle, fäll, inre foder och hakband.

Knoppen är en ihålig knut flätad av tygremsor, vilket gör hatten lätt att ta med sig. Lokalt anses en ihålig knut flätad av platta tygremsor vackrare. Ordboksförklaringen av knoppen är: en hattdekoration som symboliserar makt och status. Äldste på platsen berättar att hattar måste ha en knapp, annars ger de inte tur utan är olycksbådande. Ett par talesätt lyder: "Flockdrakar klarar sig inte utan ett överhuvud, en hatt kan inte vara utan knapp." "När universum först bildades var alla fyra riktningar vind, på vinden var oceanen, på oceanen var jorden, på jorden var berg, på berget var en häst, på hästryggen var en sadel, på sadeln var en människa, på människans huvud var en hatt, på hatten var hattens knapp." I tibetanska gåtor återges det också på ett liknande sätt, och enligt tibetansk folktro är hattens knapp den plats där själen lämnar kroppen när någon dör. I forntida tibetanskt område sågs alltid knoppen som en omistlig del av en hatt.

Hattens öga är placerat uppe på kullen, under knoppen. Traditionellt staplas sju lager, runt eller fyrkantigt skuret ylletyg i olika färger och sys ihop. Sju är ett lyckotal och står bland annat för ädlas sju rikedomar, sjugrenat offer och en universell monarks sju juveler. Numer är det även vanligt med hattögon i tre eller fyra tyglager och olika färgkombinationer.

Kullen görs av ett tjockt tyg och storleken bestäms av omfånget på bärarens huvud.

Till inre foder används oftast vitt tyg.

Fällerna, som görs i svart eller rött tyg, är smalare på insidan, på utsidan bredare.

Hakbandet håller hatten på plats och hindrar den från att blåsa av i vind, eller när man rider. Möter man en lama och tar av sig hatten som hälsning kan man också dra hatten bakåt, den hänger då på sitt band bakom huvudet, vilket är väldigt praktiskt.

Som material till brättet väljer man filt av underull från dzo eller lammull tagen under lammets första levnadsår. Underull från dzo heter *wa tul* (བ་རུལ་ ba tul), medan ull från lamm under deras första år kallas *yene* (ཡེ་རུ་ yu nu): den klipps på hösten från lamm som föddes på våren samma år. Vid tillverkning av filt från dessa två slags ull tas liknande tekniker i bruk. Först, efter att ha kardat dzoullen, eller lammullen, fördelar man den jämnt på en filtmatta, sedan doppar man en tamarisk i ett ljummet filtvatten och stänker det över ullen. Därefter rullar man upp filtmattan på en filtkavel och börjar kavla den. Ett ordspråk lyder: "De närmaste närstående är som en filtkavel." Medan man kavlar filten sjunger man samtidigt sånger, när man har sjungit till hundra börjar man om. När man känner det som att filtmassan börjar ta form öppnar man och ser efter. Skulle den inte ha tagit form behöver man fortsätta fukta den samt kavla. Skulle filten redan ha tagit form tar man ut den ur filtmattan och kavlar den direkt, utan mellanliggande matta. Mest utmärkande för sådan filt är dess tunnhet och täthet; den är både vattenavvisande och förlorar inte sin form, varför den är det bästa valet när man ska tillverka en sträckt hatt.

När brättet tillverkas klipps filten till en rundel i samma mått som den sträckta hatten. I den stora rundelns mitt klipps en mindre rundel ut, därefter sys kullen på. Sist kläs brättets yta med tyg, vilket avslutar hela den sträckta hatten.

Som karaktäristiskt sommarplagg för kvinnor i Drangos betesmarker tillverkas sträckt hatt av ett rikt stoff: detaljer som hattens öga och knapp äger djup kulturell innebörd, samtidigt skyddar den från sol och regn. Genom kombinationen av färger visar sträckt hatt charmen tibetanska kvinnor besitter. Det brukar vara unga kvinnor som tycker om denna färgsprakande sträckta hatt, äldre kvinnor väljer snarare enklare, anspråkslösare modeller.

YEGO

① Hjässhårsflätor	② Flätor	③ Tinningflätor	④ Hårnål
⑤ Förlängningar	⑥ Ändbindning	⑦ Elfenbensring	⑧ Hårslutssmycke

Yego är en traditionell, flätad frisyra som bärs av kvinnor i betesområdet Drango. Den utgörs av hjässhårsflätor, flätor, tinningflätor, hårnål, förlängningar, ändbindning, elfenbensring, silverblommor, hårslutssmycke.

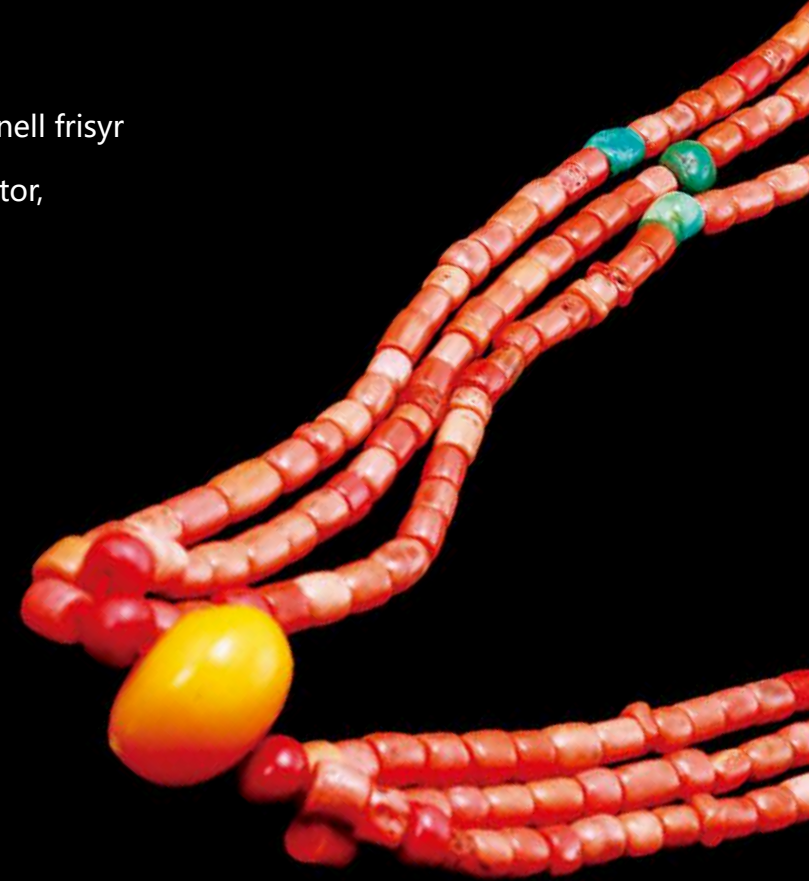
Förr flätade kvinnor i Drango ofta sitt hår, av tre smala hårslingor vardera flätade de först många flätor, vilka flätades från hårroten: hårslingorna till höger flätades åt höger, hårslingorna till vänster åt vänster. Sedan togs en tofs av håret uppe på huvudet och flätades separat till hjässhårsflätorna – antal och storlek bestämdes av hårmängden och flätornas tjocklek. Änden på varje fläta flätades in i förlängningar, så att håret såg längre ut. Förlängningarna gjordes vanligen av underull från jak och nackull från svarta får, men då färgen på jakars underull drar mot gult användes det sällan. Tibetaner kallar sig själva "det svarthåriga folket", eftersom deras hår är svart, och tråd av svart fårull smälter väl samman med deras hårfärg: det ansågs vara det material som lämpar sig bäst till förlängningstrådar. Numer har jakunderull och svart fårull ersatts av annan svart tråd.

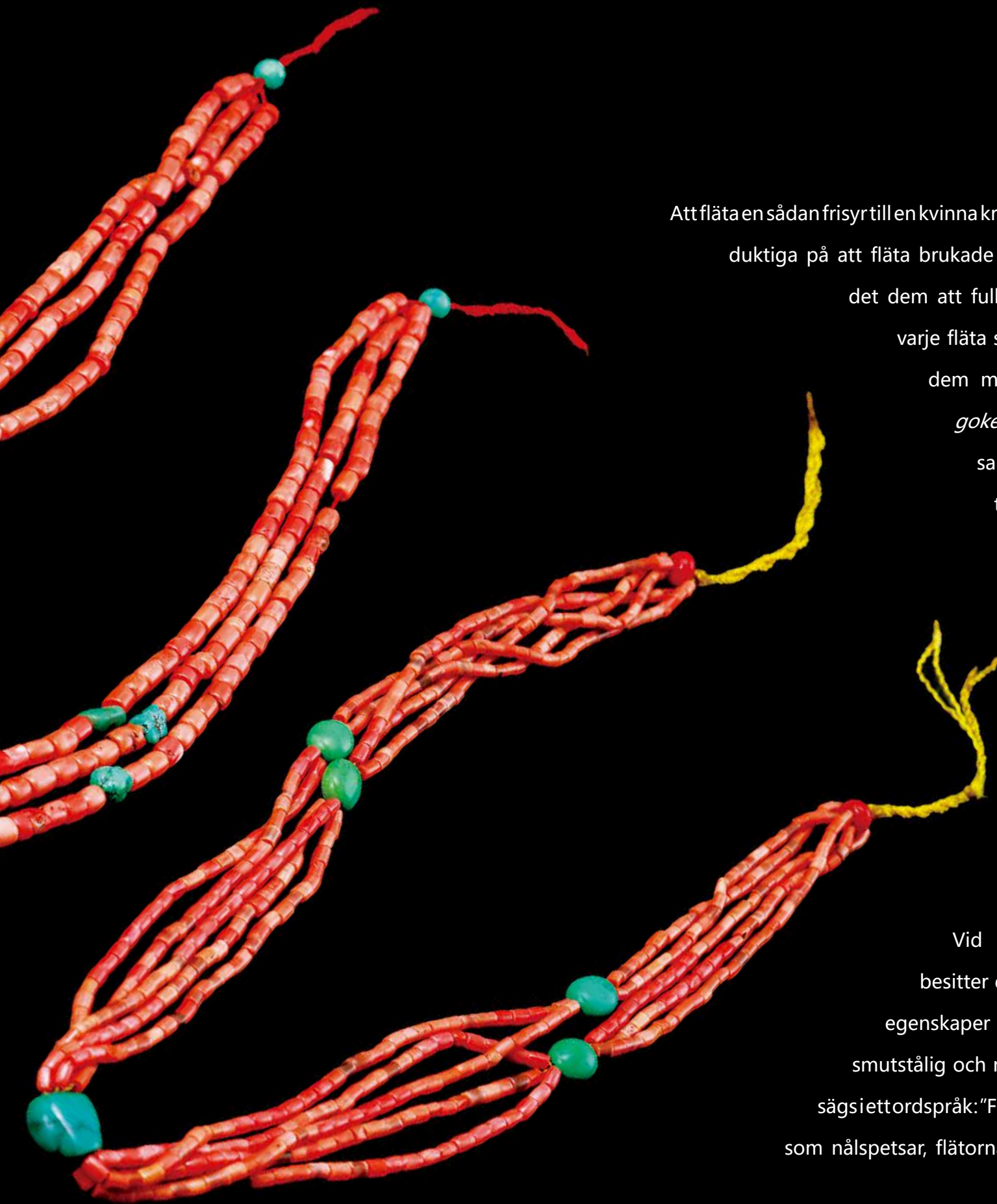
Samtliga flätor delades i två fång och ändbindningar gjordes med färgade sidentrådar, som hängde ned på kroppens baksida. På ändbindningarna, utifrån familjens ekonomi, trädde ett eller två par elfenbensringar samt smycken som bärnsten och silverblommor. Hårslutet smyckades

med flätade färgade tunna trådar, eller med andra hårsmycken, vars längd sträckte sig ned till kjolens fäll. Vid öronen på båda sidor flätades dessutom tinningflätor som smyckades med hårnålar av korall och pärlor, om ekonomin tillät. Hårnålarna användes ursprungligen till att hindra hår från att falla in över ansiktet, senare blev de gradvis till en utsmyckning.

När de klädde upp sig kunde nomadkvinnorna också fläta sitt hår till en traditionell frisyra som heter *dzaga relwa* (སྒྲུལ་རལ་བ། skra kha ral ba) och utgörs av flätor, hjässhårsflätor, tinningarnas hårkrans, bärnsten, bakre hårkrans. Dzaga relwa flätas på samma sätt som den ovan beskrivna yego, men smyckena är andra.

När håret omsorgsfullt hade flätats smyckades den här frisyren med hårkransar av omväxlande koraller och turkoser, två på framsidan och tre på baksidan. Som dekoration i tinningarnas hårkrans finns horisontellt inlagt tre turkoser och tre koraller, den placeras på de två flätor som ligger över öronen och faller ned över båda skuldror. Flätorna på ryggen delas i två fång och två med bärnsten smyckade bakre hårkransar ligger över dem. Hjässhårsflätorna kläs i en hårkrans smyckad med bärnsten och korallgrenar, beroende på familjens ekonomi. "Bakhuvudsbärnstenen" görs av den finaste kvaliteten på bärnsten och korallgrenar, som en utsmyckning av hjässhårsflätorna. I välbeställda familjer smyckades bakhuvudsbärnstenen med korallgrenar i en prinsesshands storlek, men nu har man gradvis kommit att bära åtta bärnstenar istället. Hårkransen över hjässhårsflätorna är bred och lång och smyckas med överdådiga dekorationer, på ryggen hänger sammanlagt tre hårkransar smyckade med bärnsten.

Att fläta en sådan frisyrtill en kvinna kräver tid och två grannkvinnor duktiga på att fläta brukade bjudas in, en halv dag tog det dem att fullända uppdraget. För att få varje fläta slät och prydlig stryker man dem med en hårkräm som heter *goked* (མགོ་སྐྱུ་ mgo skud) under sammanvävningen. Goked tillverkas av små bitar smör som blandas med jakull, man doppar den i en liten bunke med vatten, bestryker flätorna och väver samman dem. Uppfyllda av arbetets glädje flätade man till samtal och skratt.

Vid sidan om sin skönhet besitter dessa båda frisyrrers flätning egenskaper som att vara vårdad, smutstålig och motverka håravfall. Som det sägs i ett ordspråk: "Flätornas rötter – regelbundna som nålpetsar, flätornas ändar – välordnade som

mussvansar, och hjässhårsflätorna – fylliga som en hästhov.” Att väva flätorna och hjässhårsflätorna är ett sätt att smycka som har en speciell estetik. Förr, när männen var på handelsresor förde de med sig ädelstenar och andra föremål, varför elfenben, bärnsten och turkoser blev väldigt populära och till följd uppstod ett mode att använda dessa skatter som dekoration i kvinnornas hårsmycken.

I vardagsliv och arbetsliv kunde de sinnrika flätorna enkelt hänga ned längs ryggen efter att de hade flätats in i förlängningar, eller så fäste man ändbindningar och elfenbensringarna om dem. Uppklädda flätade unga flickor flätorna tunna och bar hårsmycken över dem, medan äldre kvinnor kammade tjockare hårflätor. Drabbade död familjen flätade man inte sitt hår under en tid, vars längd motsvarade hur nära man stod den döda, för att sörja.

Många ordspråk handlar om flätning: ”Allting börjar från början, som flätor flätas från roten.” ”När flätorna kmmas, börja vid roten. När du börjar berätta, gör det från början.” ”Dumma flickor kammade flätor hela dagarna, ovisa män köper ofta hästar.”

Yego, denna traditionella kvinnofrisyr från betesområdet Drango, är inte endast ett konstverk vunnet ur levnadsvanor och erfarenheter, som en spegel reflekterar den också kvinnornas rena själ och förfinade smak.

PULUROCK

① Krage	② Innerkantsremsa	③ Ärm	④ Manschett	⑤ Armhåleöppning
⑥ Trekantig kil	⑦ Snoddförstärkning	⑧ Snodd	⑨ Ytterstycke	⑩ Innerstycke
⑪ Sidoskarvstycke	⑫ Sidostycke			

I tibetanskt område är pulurocken en vanlig, traditionell högtidsklädsel vars huvudmaterial är fårull. Rocken utgörs av krage, innerkantsremsa, ärm, snoddförstärkning, snodd, ytterstycke, innerstycke, sidoskarvstycke, sidostycke.

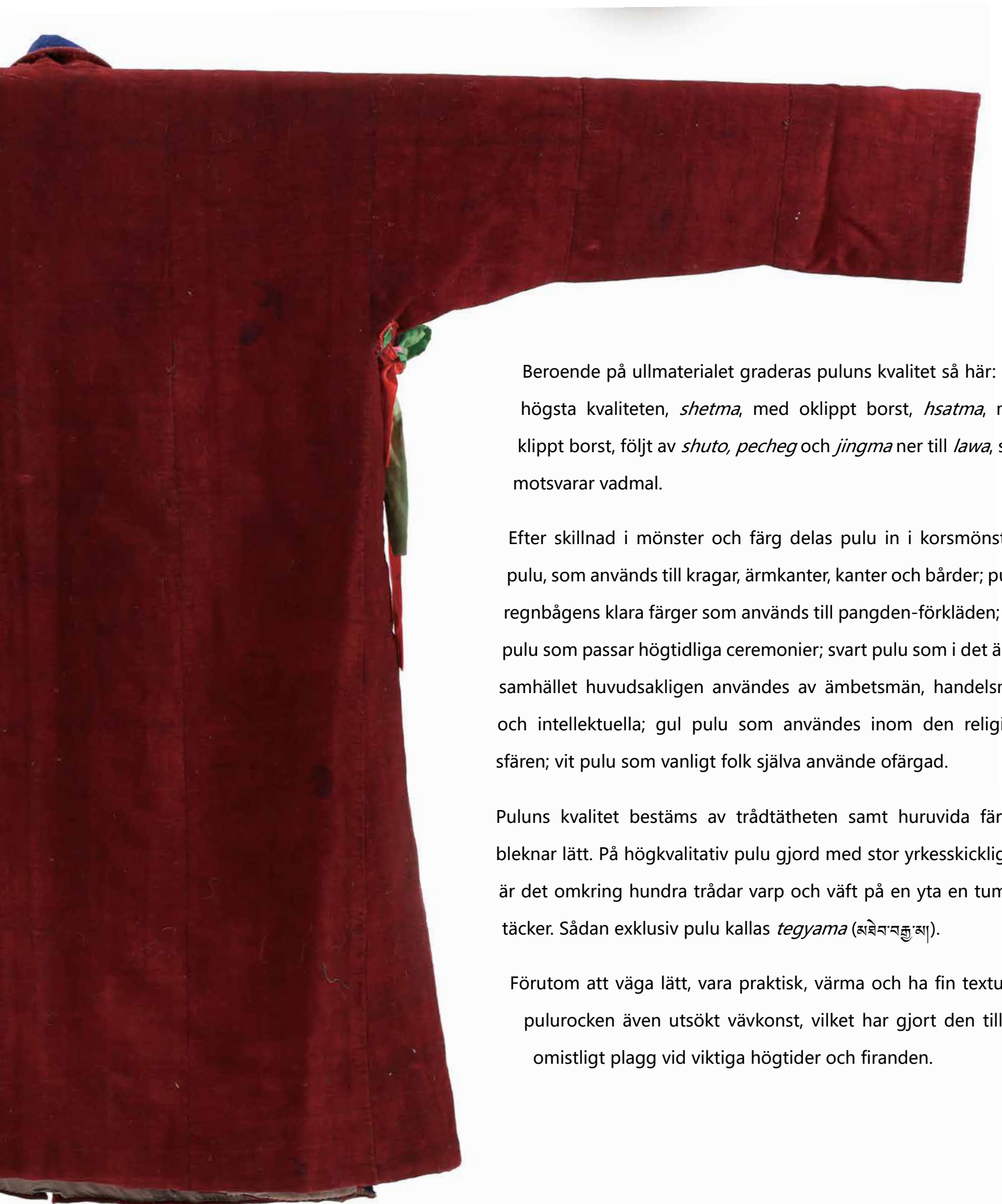
Ytterstycke, innerstycke och bakstycke brukar utgöras av samma stycke pulutyg. För att, när plagget bärs, uppvisa en bågform sys sidostycken fast vid kanterna på ytterstycke och innerstycke. I en söm mellan de två framstyckena och bakstycket skarvar man också med triangulära tygstycken, som kallas sidoskarvstycken, och den uppåtppekande spetsen kallas på tibetanska för *delgoma* (མདེལ་མགོ་མ). Eftersom de anser att färgen blå skyddar ögonen använder lokalbefolkningen ofta blått tyg som en innerkantsremsa vid kragens kant och insidan av ärmkanterna, den kallas *chakri* eller *duling* (ལྷགས་རིམ་རྩལ་ལེན།), samtidigt gör det färgkombinationen vackrare.

Snodden är skärpet, vid dess rot sys en skyddande dyna som kallas snoddförstärkning och är till för att bevara plaggets liv. Snoddförstärkningen var ursprungligen kvadratisk men förekommer nu i en variation former. Förr ansågs en större snoddförstärkning vackrare.

Kvinnornas pulurock är vanligen mindre än männens och för att tillverka den behövs omkring två tygbredder pulu, medan männens kräver drygt tre. På mansrocken är även området under armhålorna samt ärmarna vidare, man brukar därför behöva sy ihop tre och en halv till fyra bredder tyg.

På 600-talet, enligt historiska källor, tog Songtsen Gampo till metoder för att driva på sitt folks ekonomiska och kulturella utveckling, som att importera teknik från Kina och Indien eller bedriva handel. Genom att lära av andra utvecklade tibetanerna textilkonsten snabbt. Tekniken att väva pulu nådde sin höjdpunkt på 1300-talet och fenomenet att bönder använde den tid jordbruket inte tog till att väva pulu uppstod: i vart och vartannat jordbrukarhem fanns en vävstol.

Pulu är ett tyg av vävd ull som tibetanerna producerar för hand. Från fårull till pulu är en process av att klippa, tvätta, soltorka, karda, spinna, snurra, trä, väva, färga, mönsterfärga, knåda, skölja och lufttorka. Puluns textur är följsam och fin, tjock och tung håller den värme och den finns i relativt många varianter. Den lånar sig till att göra kläder, madrasser, täcken, stövlar, pangden-förkläden och annat.

Beroende på ullmaterialet graderas puluns kvalitet så här: den högsta kvaliteten, *shetma*, med oklippt borst, *hsatma*, med klippt borst, följt av *shuto*, *pecheg* och *jingma* ner till *lawa*, som motsvarar vadmal.

Efter skillnad i mönster och färg delas pulu in i korsmönstrad pulu, som används till kragar, ärmkanter, kanter och bårder; pulu i regnbågens klara färger som används till pangden-förkläden; röd pulu som passar högtidliga ceremonier; svart pulu som i det äldre samhället huvudsakligen användes av ämbetsmän, handelsmän och intellektuella; gul pulu som användes inom den religiösa sfären; vit pulu som vanligt folk själva använde ofärgad.

Puluns kvalitet bestäms av trådtätheten samt huruvida färgen bleknar lätt. På högkvalitativ pulu gjord med stor yrkesskicklighet är det omkring hundra trådar varp och väft på en yta en tumme täcker. Sådan exklusiv pulu kallas *tegyama* (མཐེན་བརྒྱ་མ།).

Förutom att väga lätt, vara praktisk, värma och ha fin textur är pulurocken även utsökt vävkonst, vilket har gjort den till ett omistligt plagg vid viktiga högtider och firanden.

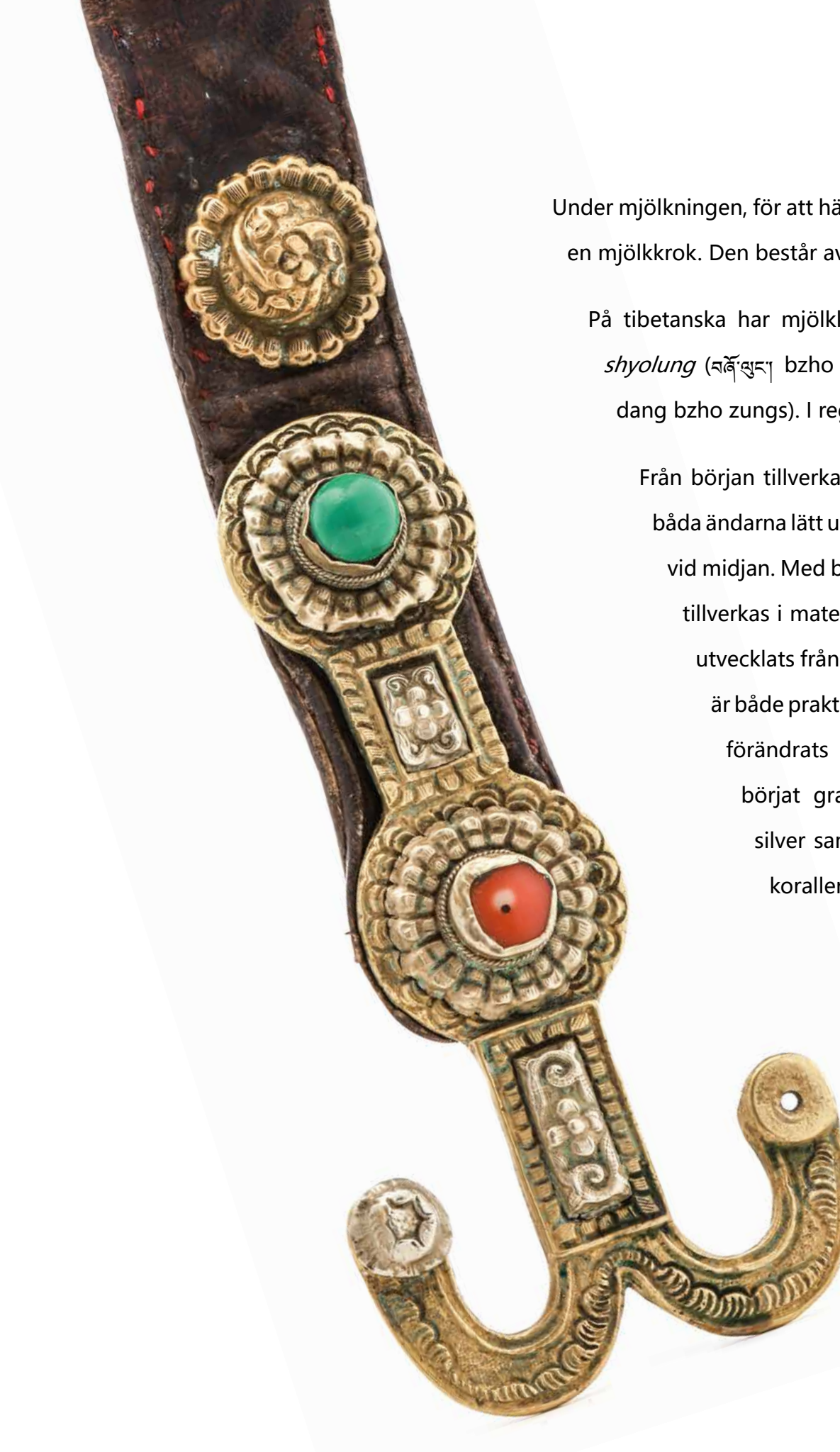
MJÖLKKROK

1 Remdyna

2 Dubbelkrok

Under mjölkningen, för att hänga mjölkhinken i sitt skärp, använder nomadkvinnor en mjölkkekrok. Den består av rem, remdyna, dubbelkekrok.

På tibetanska har mjölkkekroken flera namn: *shyochar* (བཞོ་མཆར་ bzho mchar), *shyolung* (བཞོ་ལུང་ bzho lung) och *shyozung* (བཞོ་གཟུང་དང་བཞོ་ཟུངས། bzho gzung dang bzho zungs). I regionen Drango brukar det första användas.

Från början tillverkades mjölkkekrokar oftast av trä och djurhorn, med de båda ändarna lätt uppåtböjda, så att de kan hakas fast på repet och knytas vid midjan. Med bättre materiella förhållandena började mjölkkekrokarna tillverkas i material som koppar, aluminium, järn. Också remmen har utvecklats från ett rep av jakhår till en flerfärgad läderremsdyna som är både praktisk och dekorativ. Mjölkkekrokens material har oavbrutet förändrats och med framsteg inom metallhantverket har folk börjat gravera mönster i dyrbara mjölkkekrokar av guld och silver samt gjöra inläggningar med ädelstenar som turkoser, koraller, agater. Sådana mjölkkekrokar används huvudsakligen som accessoar.

Om nomadkvinnorna, samtidigt som de mjölkade, skulle hålla i mjölkhinken vore det inte blott tidsödande, också obekvämt. Men höll de inte i hinken, bara ställde den utan stöd under kons mage så sparkades den lätt omkull och mjölken spilldes. Ur den situationen blev redskapet till,

med vilket man hänger mjölkhinken om midjan. På denna ort hängs mjölkkroken mitt fram på pangden – tibetanskors förkläde – och bärs så. Förr bar en nomadkvinna alltid sin mjölkkrok, på samma sätt som hon alltid bar sin tibetanska rock. Till och med när hon sov på natten hade hon placerat sin mjölkkrok tillsammans med sitt bälte på en ren plats nära huvudkudden, aldrig att hon tanklöst bara skulle slänga den någonstans.

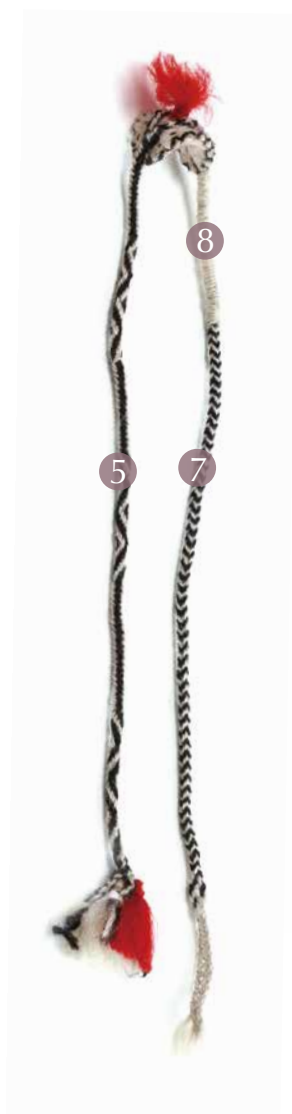
Betesmarkernas män behövde ge sig ut för att jaga och sköta affärer, så kvinnorna stannade hemma och gjorde hushållsarbete: mockade, vävde, tog hand om barnen, mjölkade, tillverkade mjölkprodukter. Eftersom mjölkning brukade vara kvinnoarbete bars mjölkkroken endast av kvinnor, inte män.

Nuförtiden kommer hela tiden mjölkkrokar i nya modeller, färger, material, inristningar, formgivningar och inläggningar, var med sin karaktär. I nomadiskt betesområde är mjölkkrok och silverbälte viktiga hemgifter när en kvinna gifts bort och varje familj ordnar i förväg med en mjölkkrok som passar den egna ekonomin. Men mjölkkroken är inte längre en accessoar exklusiv för nomadkvinnor, även i andra områden har man börjat bära den nu.

Sammanfattat så omvandlades mjölkkroken från redskap till en nutida accessoar, den bär inte blott på delar av livet i de nomadiska betesmarkerna utan har, och mer ändå, blivit en symbol för den tibetanska kulturen som ger uttryck för kvinnornas viktiga roll inom familjen, i samhället.

HANDSLUNGA

1 Ring	2 Tofs	3 Zalmo
Gang-flätning	4 Strömmande
bäck med nio
förgreningar	5 Huvudrep
6 Slungpåse	7 Sekundärrep	8 Repskydd	9 Spräckligt rep	10 Tunga

Handslunga är ett redskap med vilket nomaderna slungar iväg stenar när de vallar. Det består av bland annat ring, tofs, huvudrep, slungpåse, sekundärrep, repskydd och tunga.

Ringen är en ögla i huvudrepets ände som träs över långfingret när man använder slungan.

I slungpåsen lägger man stenen, därför måste den vara styv. Det inre skiktet görs vanligen av filt, ytterskiktet täcks med gamla skinnbitar, exempelvis från vattenrådjur, och dekoreras med en röd tofs.

Tungans placering är i sekundärrepets ände, mestadels flätas den av ullgarn. Ögonblicket stenen slungas iväg, eller när man med kraft roterar slungan ovanför sitt huvud, ger tungan ifrån sig ett genomträngande "tsch"-ljud som hjälper till att samla och driva på jakflocken.

Tofsen brukar färgas röd. Å ena sidan för att det ser vackert ut, å andra sidan för att det sägs att jakar inte kommer till skada när man slungar stenar så.

Repskyddet är placerat vid sidan om slungpåsen på sekundärrepets sida och viras hårt med svartvitt jakgarn. Dess funktion är att minska slitaget på sekundärrepet när stenen far iväg, samtidigt bidrar det omväxlande svarta och vita mönstret med skönhet. I Drango finns dock ett talesätt enligt vilket jakarna skadas i ben och

ögon om man använder helsvart garn till repskyddet, av den anledningen används endast vitt garn. Ibland används skinn av vattenrådjur till repskyddet, som ersättning för jakgarnet.

När handslungorna flätas spinner man först kardad svart och vit jakull till garn med en spinnrock eller slända, sedan lindas garnet om en trästav. Vid själva flätningen av repet slås en tråkäpp i marken och garnets ena ände binds vid den; flätningen börjar från tungan i sekundärrepets ände, vilket underlättar formeringen av tofsen i änden av huvudrepet.

Slungans rep kan flätas på olika sätt: med fyra hårslingor, åtta hårslingor, Zalmo Gang-flätning, spräckligt rep, strömmande bäck med nio förgreningar och så vidare. Till Zalmo Gang-flätningen används svart och vitt jakgarn, två garntrådar i vardera färg flätas till ett linjärt mönster. Till spräckligt rep kombineras fyra trådar svart och vitt garn i en brokig flätning. Strömmande bäck med nio förgreningar flätas av åtta svarta och vita jakgarnstrådar, namnet kommer från dess slingrande strömmande bäck-form och det sägs att handslungor flätade som strömmande bäck med nio förgreningar inte skadar jakarnas ögon och ben. Huvudrepet i handslungorna på den här platsen flätas i antingen Zalmo Gang-flätning eller strömmande bäck med nio förgreningar, sekundärrepet flätas i spräckligt rep.

Att slunga sten med handslunga går till så här: trä högerhandens långfinger i ringen, nyp om tungan med tumme och pekfinger, lägg sedan med vänsterhanden stenen i slungpåsen; med stenen väl placerad, ta i och svinga några varv ovanför huvudet för att ackumulera kraft, sikta sedan och släpp tag om tungan.

Efter hur handslungor används kan delas in i långa handslungor man kastar långt med, och kortare handslungor för mindre avstånd. Efter material kan de indelas i jakullsslungor, läderrepsslungor, enklare handslungor tillverkade av stövlars knytband eller nylonsnöre.

Ursprungligen användes inte handslungan till att valla jakar, den var ett vapen man tog till i krig mellan

olika regioner. Krig handslunga användes i brukade kallas "handslungekrig". I *Lärdas gästbud* från 1564 står: "Nummer sex, (tibetanskt område) kontrolleras av paniskt flyende andar, (inom området de administrerar) i Langtang Langtang förekom handslungor." Också i *Gesareposet* nämns de: "Under striderna använde krigarna markens stenar och träbitar som vapen. De observerade bergklematis och erhöill intelligensen i att slå knopar med rep, de såg stenar på platser där barnen leker och uppfann handslungan." När stenen slungas iväg ljuder det "ur" (ལུར 'ur), namn på stenen som kastas är *do* (རྡོ rdo), på tibetanska heter därför handslunga *ur do* (ལུར་རྡོ 'ur rdo). Eftersom huvudrep och sekundärrep utgör ett par kallas den också *ur cha* (ལུར་ཇ་ 'ur cha), då *cha* betyder par.

Snarare än att låta handslungorna ligga på ställen där man kunde råka trampa på dem brukade nomaderna knyta fast dem på repen inne i och utanför de svarta tälten, som uttryck för respekt. Och när en jak kom bort från flocken spådde herdarna med handslunga.

Bland ordspråk om handslungor finns: "En gråblå handslunga av bergsgetsull skadade en brun bergsgets hov." Texten till en folksång lyder: "Häng den åttaflätade handslungan vid midjan, lägg stenarna i din magväska, driv

hundratals jakar tillbaka till fållan." Och gåtor om handslungor inkluderar: "På huvudet bär den ring, i mitten är en vit rundel inlagd, svansen liknar en vattenorm." "Om vartannat den sväljer och spottar sten, på huvudet ljuder roterande tjut, vid långa kast kan man höra en duns." "Med kudden lagd till rätta i sitt bo, ligger den ihoprullad likt en ilsken orm. När den lämnar boet och ger sig av, svävar den likt en flygande drake. Arggt slår den ned i sten med ljud likt åsknedslag, till darrande ljud är den snabb som blixten." "Ingen smed har smitt den, men den har fötter långa som ett spjut med röda fransar, och spjutets öron havssnäcksvita. Dess ammunition behöver ingen stubin, ett föremål som tas upp i en handvändning avlossas naturligt."

Handslungan, ett vapen man slog ner fienden och skyddade sig själv med utvecklades till ett vardagsredskap vid vallning, men bärs idag som en accessoar. Sammanfattat är den inte blott ett hjältars vapen, en herdars assistent utan även ett ädla kvinnors revbenssmycke och, mer ändå, ett unikt föremål med lång historia skapat av förfädernas intelligens.

TSALEB

① Huvud	② Spänne	③ Röda fransar	④ Kropp	⑤ Hängrem
⑥ Skärp	⑦ Snäckblommor	⑧ Silverblommor	⑨ Regnbågs kant	⑩ Fäll

Tsaleb (tshwa leb), som också kallas *dzabnye* (ཇམ་སྟེང་། rdzab snyed) och *tsachi* (ཚྭ་ཕྱིས། tshwa phyis), är en accessoar för kvinnor i nomadområdet Drango. Den består av huvud, kropp, spänne, röda fransar, hängrem, skärp samt snäckskal och andra dekorationer på utsidan.

Huvudet tar kvadratisk form, dess kropp rektangulär och som bas brukar svart filt eller svart ylle användas; kanterna dekoreras med en trefärgad – röd, gul, blå – regnbågsbård, och en fäll i rött tyg fördjupar skönheten.

Ursprungligen utgjordes tsaleb av endast huvud, kroppen var smalare och osmyckad. Med ekonomisk utveckling och ökad levnadsstandard blev tsaleb rikligare dekorerad och kroppen breddades, man började göra inläggningar med bland annat snäckskal. Familjer med bättre ekonomi gjorde en inläggning med en silverblomma i huvudets mitt, eller så dekorerade man med ädelstenar som turkoser. Under huvudet hängdes röda fransar som kallas *tsapen* (ཚྭ་འཕག། tshwa 'phan) eller *tsorlo* (ཚོར་ལོ། tsor lo).

Snäckskalsinläggning finns det två sätt att göra. Ett, det bilden visar: fyra snäckskal läggs ihop till en snäckskalsblomma. Det andra sättet är att lägga snäckskalen i raka rader. Utifrån olika ekonomiska förutsättningar väljer en del välbeställda familjer snäckskal som utsmyckning, medan familjer med sämre ekonomi använder

de något billigare fiskstjärtspärlorna. Att smycka midjan med snäckskal symboliserar en strävan efter rikedom, eller ett uppvisande av den.

När man tar på sig en tsaleb – vilket skiljer den från andra midjeaccessorier – fäster man först huvudets spänne vid nedre delen av midjan på vänster sida, sedan drar man tsaleb över baksidan av sin kropp så att den kommer att hänga vid rumpans undre del, för att till sist fästa skärpets andra ände vid nedre delen av midjan på höger sida. I viss grad hindrar tsaleb att undre delen av ens tibetanska rock lyfts upp av vinden, samtidigt kan den bevara de veck man ordnade då man tog den på sig. Sitter man på marken kan tsaleb även utgöra dyna och hindra att kyla tränger in i kroppen. Nu bär lokalbefolkningen alltid tsaleb vid stora ceremonier som högtider och bröllop.

Äldre personer på platsen berättar att tsaleb likt många andra accessoarer först var arbetsredskap. Under tidigare perioder, när kvinnorna mjölkade eller hade hand om jakar bar de med sig saltpåsar – saltpåsar som var embryo till tsaleb. Det finns också en annan förklaring: förr i betesområdena attackerade många vilda jakar de jakvallande nomaderna och därför bar herdeflickor saltbestrukna tsaleb: så snart någon började jaga dem kunde de kasta sin tsaleb till vildjakarna att slicka på, för att köpa sig tid till flykt. Av den anledningen upptäcker man snäckskal i betesområden eller på platser där nomaderna en gång levte.

Det finns likheter mellan kvinnornas tsaleb i Drangos betesmarker och männens saltpåsar i distriktet Kongpo: i Drango ansvarar kvinnorna för mjölkningen, därför bär de tsaleb, men i Kongpo är det männen som ansvarar för mjölkningen och bär därför saltpåse. Dessa omständigheter visar att tsaleb är tätt kopplad till mjölkningen etc. i ett kringdrivande nomadliv.

Tsalebs konstruktion är sinnrik, den är lätt att bära, har praktisk funktion och är den enda i sitt slag. Inte endast smyckar den ens utseende, skyddar mot köld och värmer, även attacker från vilda djur fördröjer denna kristallisering av det tibetanska folkets intelligens.

ÄLDRE TIDERS DANSDRÄKT I TREWÓ

1 Huvudsmücke
i turkos	2 Guldörhängen
formade som
höglandskorn	3 Radband
i elfenben	4 Lo zung	5 Silverband
6 Guldfiskar	7 Syskrin	8 Silverblommor	9 Hårspänne
i korall	10 Axelutsmäckning
11 Dratsok	12 Lak chi	13 Revbenskniv	14 Drakor	15 Snäckkrans

1 Gyatra

2 Hårnål

3 Gau

4 Midjekniv

5 Väska

6 Pongee-byxor
av färgade
remsor

7 Kelenkobchen-
stövlar

Trewo, som också kallas Trehor (ཐེ་ཁོ་ར། tre hor), var tidigare namnet på den trakt som sträcker sig från Rongpa Tsa till Dawu i norra delen av Kham i tibetanskt område, men avser nu staden Trewo i västra delen av Drango region i Sichuanprovinsen.

Trewo, som ligger i monsunklimatzonen på högplatån, har historiskt varit en trakt till hälften agrar, till hälften pastoral. Dess första invånare bedrev både jordbruk och vallade djur utan att det fanns någon klar distinktion mellan jordbrukare och herdar. Senare, eftersom de två grupperna bodde på olika altituder kom de gradvis att skiljas åt. Trewo integrerade därför särdrag från de båda kulturerna agrarkultur och nomadkultur till bildandet av en unik kulturgeografisk enhet.

Tidigare under historiens gång har de sex klanerna Se (སེ། se) Mu (མུ། rmu) Dong (ཐོང་། ldong) Tong (ཐོང་། stong) Cha (ཇ། dbra) samt Dru (བླ། bru) vuxit fram i det tibetanska området och det sägs att den lokala hövdingen i Trewo kom från klanen Dru. Den äldre dansen i Trewo dansades en gång i palatsen och tillägnades de styrande, men nuförtiden uppförs den snarare vid stora högtider och ceremonier. Dess kännetecken är kombinationen av sång och dans med dansdräkt representativ för orten.

Kvinnors klädedräkt

När kvinnorna dansade brukade de bära en röd pulurock med blått tyg som foder i ärmarna, vilket passade till den vita eller rosa blusen med långa ärmar. På fötterna bar de tibetanska stövlar med flera lager lädersulor. Dessutom bar de accessoarer som hårspänne i korall, dratsok, axelutsmäckning, lak chi, drakor, snäckkransar, lo zung, guldfiskar och syskrin.

Trewokvinnornas frisyra hade särdrag som visade om hon var gift eller ogift. En ogift kvinna flätade fint flätade flätor, medan en gift kvinna flätade en platt fläta i nacken som kallades *toglepu* (thog sle phu d) – det fina håret i svansens ände flätades dessutom samman till ett knippe, ett sätt att binda håret som lokalbefolkningen kallar *drajukya* (skra gcu rgyag). Saknade man andra håraccessoarer flätade man in röda sidentrådar i slutet av håret som utsmäckning.

1. Dratsok sokkgyen

Kvinnornas accessoar för huvudet, dratsok, och axelutsmäckningen – vilka är gjorda av ädelstenar som bärnsten, korall och turkos – går under det gemensamma namnet *dratsok sokkgyen*. Vanligen anses att en överdådig dratsok ska innehålla minst sju bärnstenar. Har man ingen dratsok smäckas änden av håret med röda sidentrådar. Axelutsmäckningen har fått sitt namn av att den bärs över axlarna. Vanligen träs den med minst tre bärnstenar som binds samman med åtta hårflätor: en på höger axel och en på vänster, ändarna sticks sedan in i midjebältet. Ovanför dratsok sokkgyen bärs ett hårsmäcke av mindre korallpärlor som normalt består av två eller fyra radband. När kvinnor klär upp sig bär de även korallhalsband och guldörhängen.

2. Huvudsmücke i turkos

Från början var huvudsmücke i turkos, som kvinnorna i Trewo bar, ganska litet, men år 1885, när hövdingen i Derge, Sonam Ngodrup, gifte bort sin dotter Dekyi Lhatso till hövdingen i Trewo, Chime Kalzang Gonpo, klädde sig hon och hennes tjänsteflickor enligt seden i Derge: på huvudet bar de ganska stora huvudsmucken i turkos. I Trewo tog man efter dem samt började göra dekorationer på huvudsmuckan i turkos med guld, silver, korall och annat – gradvis utvecklades den stil man ser idag. Att bära huvudsmücke i turkos implicerar dessutom att man gör mandalaoffer till det heliga berget Tong Kor

Det är väldigt noga hur man gör ädelstensinläggningarna och metallarbetena de kombineras med. Bland ädelstenar väljs vanligen turkoser – enligt sagnen betyder turkoser att blodlinjen på modernet är ren, förlängningen på en gudomlig ätt. Att bära turkoser om halsen ses samtidigt som en symbol för djup förtrolighet mellan man och kvinna. Förr bar folk alltid ande-turkoser och ande-guld som aldrig lämnade kroppen, inte ens när de sov fick de ta dem av sig. Tog de av dem förlorade de sin ande, krigsgudar drog tillbaka sitt beskydd. Förlorade någon sin ande utfördes ceremonier för att kalla den tillbaka och man behövde placera turkoser i mjölk. Vilket visar turkosers betydelse för folket här.

Enligt traditionell tro i Trewo passar turkos med guldsmycken: bär man dem samtidigt ger det tur, samt inspirerar dharmapalors beskydd. Silversmycken kan däremot inte kombineras med turkoser. I enlighet med sina egna förutsättningar väljer folk att kombinera turkoser med smycken i guld eller silver.

Kvinnors huvudsmücke i turkos är därför en unik huvudutsmückning som för vidare den särskilda tibetanska kulturen och bör inte bäras hur som helst.

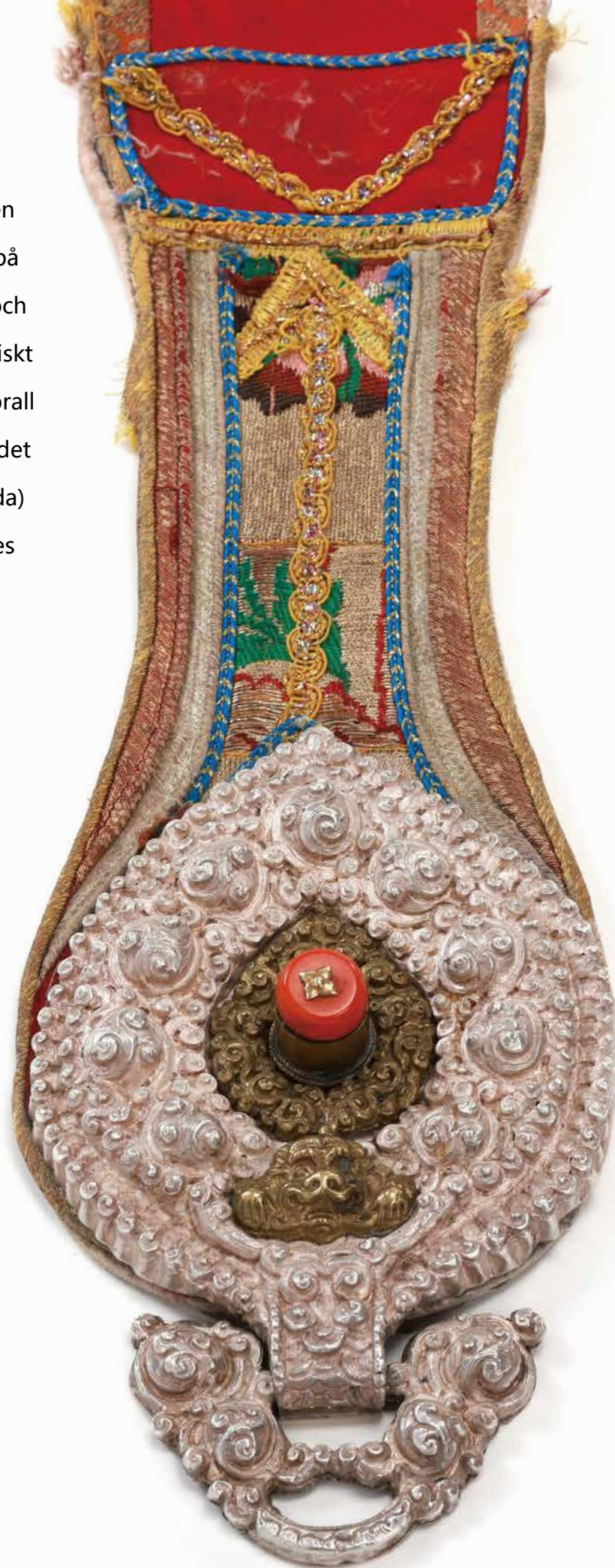
3. Lak chi

Lak chi är en traditionell midjeaccessoar med vilken man fixerar hårets svans. Den är en tigermun bred (omkring

20 cm). I änden finns en ögla för att hänga snäckkransen i. Materialet till en dekorativ detalj som den här är ylle, på ovansidan finns ett mönster med lyckoknutar broderat och mellan varp och väft vävs regnbågens färger in. Historiskt har lak chi även smyckats med inläggningar med korall och turkos. Det sägs att lak chi som gjordes i området kring Tong Kor (idag tillhörande kommunen Sitongda) var kända för sin höga kvalitet. Utsidan på lak chi täcktes dessutom med ett lager lång eller kort veckad damast, som en kappa, vilket dock inte förekommer längre.

4. Snäckkrans

Snäckkransens ändar träs med två silverbubblor, som kallas *drakor*. De symboliserar lotus och bär förhoppningen om många ättlingar, god hälsa och ett långt liv. Ursprungligen var silverbubblorna av silver, med tiden började man göra dem i guld eller i silver med inlagt guld. Vid silverbubblornas ände träs två snäckkransar smyckade med korall och turkos, i andra änden knyts snäckkransen fast i midjebandet. Den långa snäckkransen tas för att beskriva familjens överlägsenhet och spridning.

5. Lo zung

Lo zung, lokalt säger man också *gaelung* (སྐད་ལུང་ sked lung). Nedtill, på vänstersidan av lo zung hänger ett par guldfiskar som symboliserar äktenskaplig sämja och livslång välgång; högersidan dekoreras av ett syskrin med nål och tråd – då skrädderi främst var en kvinnoyssla på orten bar kvinnor med sig ett syskrin, som från att vara ett redskap omvandlades till accessoar. Nedanför guldfiskarna och syskrinet smyckar klockor: ett klart välljud uppstår när man dansar.

Vid sidan om dansdräkterna, i vardagslivet, klär sig kvinnorna i Trewor i färgerna vinrött, blått och rött. Rött representerar kvinnlighet. Men när någon gifts bort klär hon sig i ett plagg av damast som är blått – en himmelsblå färg som är vacker som gökar.

Pangden (tibetanskors förkläde) användes ursprungligen för att skydda kläderna från att bli smutsiga eller förstöras vid kroppsarbete, samtidigt kunde man bära föremål eller barn i den. Numer har den blivit till ett dekorativt plagg.

På fötterna bars läderstövlar, yllestövlar och getze-stövlar. *Getze* (གུ་རྩི་ gu rtsi) var gamla kläder soldater i dåtidens Indien burit, de såldes senare i Trewotrakten. De var av väldigt bra kvalitet, slits inte lätt ut. Som livskvaliteten höjdes uppträdde gradvis kläder av härlig pulu och damast på marknaden och människor klädde sig med större variation.

Mäns klädedräkt

De som forskar om tibetansk klädedräkt påpekar, att forskar man om dräkt från en viss plats måste man börja med hur den platsens andar klär sig. Detaljer om det finns noga nedtecknat i lokala manualer för rökelsriteritualer. I Trewo ligger därför stilen på männens högtidskläder och huvuddansarnas dräkter nära den lokala platsanden Dralas traditionella klädedräkt.

Drala blev våldsam ande, eller krigsgud, omkring år 270–300 men kuvades senare och omvandlades till en lokal beskyddare av den buddhistiska läran (dharmapala). I de rituella manualerna står: "På huvudet bär han chegdama, på kroppen skjorta i pongee och pongee-byxor av färgade remsor, fötterna går i tibetanska stövlar." Både de manliga huvuddansarna i den äldre dansen i Trewo, och männen med vapen vid Trewos andebesvärjelser, bär kläder väldigt lika Dralas, så som han beskrivs i de rituella manualerna. Än idag har männen i Trewo på sig dessa traditionella klädedräkter vid stora högtider och ceremonier.

Männens äldre dansdräkt inbegriper chegdama, huvudbonaden gyatra, filtrock, skjorta i pongee, pongee-byxor av färgade remsor, kelenkobcchen-stövlar samt accessoarer som keri-kniv och gau.

1. Chegdama

Förr, när det var kallt, virade man fårull om huvudet för att värma sig. Med ökad erfarenhet och bättre teknik började man tillverka filthattar, vilka också smyckades med röda tofsar – gradvis utvecklades den extravaganta bolsha-hatten och vit hatt, för att slutligen bli chegdama.

Hövdingar och ämbetsmän använde covellit (blått mineral av kopparsulfid) till att smycka hattens knapp, medan huvuddansarna smyckade knoppen på vanligt sätt. Vid sidan om sex särskilt utsedda dansare fick inte vanligt folk bära chegdama, utan de bar gyatra. Samtidigt som chegdama blev till en symbol för status och position inte vem som helst bar, graderades också dess bärare genom knoppen utsmyckning.

Redan tidigt började männen i Trewo bära gyatra. *Gya* i *gyatra* (ཀླུ་གླུ་) betyder att vira till ett nät, medan *tra* (ཐྱུ་) syftar på hår. Förr sparade folk ut långt, svallande hår och när de bar gyatra flätade de först in jakhår i hårsvansen, svepte det sedan runt huvudet. Samtidigt som det höll värmen stod det emot knivar och svärd, funktionen liknade den hos hjälmen i en rustning.

Gyatra av högst kvalitet tillverkades av hår från vilda jakar. Tidigast dekorerades de med hårnålar av smycken i ben och snäckor, senare färgade tygband. Det sägs att gyatra kom i bruk på handelsmannen Norbu Zangpos (1403–1466) tid och inuti den finns metalltråd som gör den svår att skära igenom med kniv. I gyatra finns också dekorationer med tygband i fem färger, vilket är symbol för att man tillkallar fem vindhästar och fem gudar som skyddar hemmet, för att de ska ge tur. Numer dekoreras gyatra med korall och silverbubblor, den bärs vid högtider eller stora ceremonier.

2. Pulurock

Trewomäns pulurockar brukar göras extra vida, vilket symboliserar välgång. Ärmarna liknar de utbredda vingarna på en gam som sätter i sig sin föda. När man bär pulurock ska den ha veck på ryggen: det sägs trettiofem till sextiofem veck. Med färre än trettiofem ses man som olyckligt lottad och kläderna som undermåliga.

3. Skjorta i pongee och pongee-byxor av färgade remsor

Det tibetanska ordet *ade* (ཨ་རུ a rdu) betyder pongee och är det material som görs av resterna från när silkeslarverna producerar silke, dess textur är relativt grov. Detta material används till skjorta i pongee och pongee-byxor av färgade remsor.

Jämfört med andra platser i tibetanskt område skiljer pongee-byxor av färgade remsor från Trewo ut sig. De kräver en vid skärning, därefter sys remsor av violett och vitt siden samman, vid foten smyckar många löst hängande fransar.

Pongee-byxor av färgade remsor bärs också annorlunda än andra byxor: vid vaden behöver man vika byxornas nedre vida del. På normalstora byxor veks fem till sex veck vid foten, på större byxor sju till åtta. Utan byxveckan skulle ens gång påverkas. Väl vikta knyter man fast dem framme på smalbenet med stövelns snörning. Gyatra och pongee-byxor av färgade remsor symboliserar hjälm och rustning.

4. Kelenkobchen-stövlar

Kelenkobchen-stövlar bärs av män i Trewo då de dansar äldre dans och när de klär upp sig. Sulan består av flera lager läder som spikas samman med många spikar och när man går uppstår ett klart, klingande ljud. Huvudsakligen görs kelenkobchen-stövlar av *kelen* (ལེན་པ་), varav deras namn. När de bärs binds ibland vid dem

knytband av damast – *pangoma* (པང་ལོ་མ། spang ko ma).

5. Midjekniv

Trewomännens midjekniv liknar andra områdets. Finare tibetanska knivar smyckas ofta med ädelstenar eller vackert utförda präglingar. Med sådana knivar försvarar man sig mot tjuvar och fiender, men de är också redskap i produktion som vardag. I och med förbättrade levnadsförhållanden har midjekniven gradvis omvandlats till en exklusiv accessoar.

6. Väska

Vid midjan på männen i Trewo kan man även urskilja en liten pung eller väska. Förr lade folk sina pengar och andra mindre föremål i en liten läderpåse, vilken hängdes vid midjan och fungerade som väska. När levnadsnivån höjdes utvecklades läderpåsarna till väskor smyckade med inläggningar av ädelsten, korall, silver. Också väskan genomgick utvecklingen från bruksföremål till accessoar. Då det var männen som brukade vara borta hemifrån för att sörja för familjens inkomst bär oftast män denna accessoar, medan kvinnorna i Trewo normalt inte bär väska.

Vid sidan om den äldre dansens klädedräkt ingår i den traditionella vardagsklädseln för män i Trewo vit vadmalsrock och purpurröda kläder.

I den äldre dansens sångtexter nämns: "Trewos hövdingar visar sig för massorna klädda i vit vadmalsrock", vilket på ett livfullt sätt visar denna klädedräkts viktiga plats i det trewoska samhället. De vita vadmalsrockarna sägs stå för bärarens rena blodslinje och gudomliga ätt – en symbol för deras ädla status. Råmaterial i de vita vadmalsrockarna är fårull. Tidigast hade man fårull till att värma sig med, men som teknikerna att göra filt och väva tyg med tiden utvecklades lärde sig folk att tillverka samt bära vit vadmalsrock. Vanligen bärs den av män snarare än kvinnor.

Det sägs att de purpurröda kläderna kan tillkalla ens egen dharmapala, varför de inte får trampas på eller klivas över utan måste placeras på en ren plats. Lämnar man hemmet klädd i sådana kläder går allting väl och fiender man möter övervinns lätt.

Vad gäller accessoarer bar män från Trewo midjeknivar som *padam* (པདམ་དམ།), *hordri* (ཧོར་རྩི།) från Thong Ko och revbenskniv. Eftersom männen ofta vistades i bergen för att jaga behövde de göra upp eld, därför bar de även ett elddon vid midjan. På fötterna bar de stövlar som kelenkobchen-stövlar, läderstövlar, tibetanska stövlar, regnbågsstövlar. Värt att nämna är, att det var högt uppsatta personer som kungar och ämbetsmän, som bar regnbågsstövlar.

གོང་གསལ་འདྲ་བར་ནང་གི་བཤམ་རྫས་ནི། བྲག་མགོ་ཉི་དར་བོད་ཀྱི་གོས་རྒྱན་
རིག་གནས་བཤམས་སྟོན་ཁང་དུ་བསྐྱུ་ཆགས་བྱས་ཡོད་པའོ།

上述图片中的展品，均来自炉霍德达藏服饰文化博物馆的收藏。

All the exhibits in the above pictures are from the
collection of Drango Deda Tibetan Costumes Museum.

khenposodargye.org

ཡི་གེ་ནི་ཤུ་རྩ་དྲུག་པ་འདི་དཔེ་ཆ་དེ་ནང་དུ་བཞག་ན་དཔེ་ཆ་དེ་ཅི་འདྲར་
བཞག་མཁས་ཀྱང་ཉེས་པ་སེམས་འདྲུང་བར་འཇམ་དཔལ་རྩ་རྒྱུད་ལས་གསུངས་སོ།།

For Non-Commercial Use Only